

*Η Κυβερνητική Αποτελεσματικότητα στις Χώρες της Ευρωζώνης κατά την Παγκόσμια Οικονομική Κρίση, 2007-2016**

Μαγδαληνή Δασκαλοπούλου #, Νικήτας-Σπύρος Κουτσούκης,
Ευστάθιος Τ. Φακιολάς^α*

Περίληψη

Το άρθρο εξετάζει την εξέλιξη της κυβερνητικής αποτελεσματικότητας στα κράτη-μέλη του Ευρώ και τους παράγοντες προσδιορισμού της κατά την περίοδο μετά την εκδήλωση της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης και μέχρι τη διακήρυξη από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή της εκπνοής της κρίσης χρέους στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Για την επεξεργασία των στατιστικών στοιχείων εφαρμόζουμε παλινδρόμηση μέσω της μεθόδου των σταθερών επιδράσεων και κατασκευάζουμε ένα δυναμικό υπόδειγμα πάνελ δεδομένων με τη χρήση της γενικευμένης μεθόδου εκτίμησης ροπών. Η κεντρική θέση του άρθρου είναι ότι η κυβερνητική αποτελεσματικότητα επηρεάζεται λιγότερο από την κατάσταση της οικονομίας και περισσότερο από την εύρυθμη λειτουργία του κράτους δικαίου και την πολιτική σταθερότητα και απουσία βίας.

Λέξεις κλειδιά: Ευρώ, Κυβερνητική Αποτελεσματικότητα, Οικονομική Κρίση, Πολιτική Σταθερότητα, Κράτος Δικαίου, Διαφθορά

* Η έρευνα για το άρθρο αυτό πραγματοποιήθηκε με υποστήριξη από το Erasmus+ Grant, Jean Monnet Module European-focused Policy Analytics [(EuroPolA), Ανάλυση Δεδομένων Δημόσιων Πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, No. 575013-EPP-1-2016-1-EL-EPPJMO-MODULE, 2016-2019]. Η έρευνα υποστηρίζεται, επίσης, από την Ερευνητική Ομάδα «Πολιτική Τεχνολογία» (<https://politech.uop.gr/el/>) του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου. Μέρη της μελέτης ανακοινώθηκαν στο «Συνέδριο στη Μνήμη του Καθηγητή Πανταζή Τερλεξή 1920-2017», Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών και Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος, 16-17 Μαρτίου 2018.

ΙΚΥ Υπότροφος - Υποψήφια Διδάκτορας, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

* Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

^α Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

1. Εισαγωγή

Τον Αύγουστο του 2017, ακριβώς μια δεκαετία μετά το ξέσπασμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης,¹ η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανακοίνωσε ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) εισήλθε, έχοντας πετύχει για πέμπτη συνεχή χρονιά θετικούς ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης, σε ενάρετη τροχιά ανάπτυξης (European Commission, 2017α).² Ένα μήνα αργότερα, ο Πρόεδρος της Επιτροπής Jean Claude Juncker, έχοντας διακηρύξει ότι οι εθνικές οικονομίες των κρατών-μελών της Ένωσης εμφανίζουν ισχυρές ενδείξεις ανάκαμψης έθεσε σε εφαρμογή τον «οδικό χάρτη για μια πιο ενωμένη, ισχυρή και δημοκρατική Ένωση» (European Commission, 2017β & γ). Είχαν προηγηθεί, εκτός από τις οξυύτατες διαφωνίες όσον αφορά τη διαχείριση της κρίσης και την έναρξη της διαδικασίας αποχώρησης του Ηνωμένου Βασιλείου, πρωτόγνωρες πολιτικές αναδιατάξεις και κοινωνικές εντάσεις οι οποίες συνεχίζουν μέχρι σήμερα να κλονίζουν τη συνοχή και την προοπτική του Ενωσιακού οικοδομήματος (Oliver, 2017, Wahl, 2017, Howell, 2015, Martinsen & Vollaard, 2014, Underhill, 2011). Καθώς, λοιπόν, η ΕΕ σταθερά επανέρχεται σε πορεία οικονομικής

¹ Τα προεόρτια της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης ξεκίνησαν στις ΗΠΑ το δεύτερο εξάμηνο του 2007 με την έντονη πτωτική πορεία της αγοράς στεγαστικής πίστης υψηλού κινδύνου και κορυφώθηκαν το Σεπτέμβριο του 2008 με την κατάρρευση της μεγάλης επενδυτικής τράπεζας Lehman Brothers. Η εξέλιξη αυτή συνέβαλε ώστε οι εθνικές οικονομίες μεγάλου αριθμού κρατών να εισέλθει σε τροχιά αρνητικών ρυθμών ανάπτυξης και ύφεσης. Επίσης, πυροδότησε αλυσιδωτές πτωχεύσεις πάμπολλων χρηματοοικονομικών οργανισμών και βίαιες καθοδικές διακυμάνσεις στις διεθνείς αγορές χρήματος και κεφαλαίου υποχρεώνοντας εθνικές κυβερνήσεις ανά τον κόσμο, μεταξύ άλλων των ΗΠΑ, Ηνωμένου Βασιλείου και Γερμανίας, να παρέμβουν για να στηρίξουν χρηματοδοτικά τα έντονα κλυδωνιζόμενα τραπεζικά και ασφαλιστικά συστήματα των χωρών τους. Και από τα τέλη του 2009 η κρίση αυτή εξελίχθηκε σε κρίση δημοσίου χρέους με επίκεντρο κράτη-μέλη της Ευρωζώνης όπως οι Ελλάδα, Ιρλανδία, Πορτογαλία, Κύπρος, Ισπανία και Ιταλία. Από την πλούσια πρωτογενή και δευτερογενή βιβλιογραφία, βλέπε ενδεικτικά, European Commission, 2009, IMF, 2008, The White House, 2008, G7, 2008, G20, 2008, BIS, α.χ., Boughton, Lombardi & Malkin, 2017, Pfeffer, Danziger & Schoeni, 2013, Rhodes, 2011, Baker, 2010.

²Στις ΗΠΑ, σύμφωνα με το National Bureau of Economic Research (2010), η ύφεση διήρκεσε 18 μήνες (Δεκέμβριος 2007-Ιούνιος 2009) και ήταν η δεύτερη μεγαλύτερη μετά τη 'μεγάλη ύφεση' της κρίσης του 1929.

ανόδου, ο προβληματισμός που αναδύεται είναι πόσο βαθιές και μακροπρόθεσμες αναμένεται να είναι οι επιπτώσεις του πολιτικού και του κοινωνικού αποτυπώματος της οικονομικής κρίσης.

Η βιβλιογραφία εστιάζει, κυρίως, στην αναζήτηση και εξήγηση των επιπτώσεων της κρίσης στην οικονομία και τη χρηματοπιστωτική διακυβέρνηση σε διεθνές επίπεδο (Goldbach, 2017, Laffan & Schlosser, 2016, Mosley & Singer, 2012, Martins, 2010). Στην ΕΕ, ωστόσο, η κρίση φαίνεται ότι, πέραν των οικονομικών συνεπειών, έχει οδηγήσει σε έξαρση του λαϊκισμού, ενίσχυση ακραίων κομμάτων στο φάσμα αριστεράς-δεξιάς και συρρίκνωση παραδοσιακών πολιτικών σχηματισμών (Cavallaro, 2018, Muis & Immerzeel, 2017, Hernandez & Kriesi, 2016). Η κατάσταση αυτή, σε συνδυασμό με την επίμονη έμφαση στη δημοσιονομική λιτότητα, έχει δυσκολέψει ή επιβραδύνει την επίτευξη συμβιβασμών και συναινέσεων, γεγονός που διευκολύνει την ενδυνάμωση πολιτικών αντιπαραθέσεων και κοινωνικών διενέξεων οι οποίες, με τη σειρά τους, τείνουν να αποκτούν κινηματικό χαρακτήρα διαμαρτυρίας, αντίστασης και ριζοσπαστικοποίησης (Fominaya, 2017, Lubbers & Coenders, 2017, Gomez, Morales & Ramiro, 2016). Επομένως, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι κατά τη διάρκεια της κρίσης η σταθερότητα του πολιτικού συστήματος και η απόδοση των κυβερνήσεων στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης δοκιμάστηκαν έντονα και εξακολουθούν να είναι ζητούμενα.

Επιβεβαιώνεται, όμως, αυτή η θέση από τα διαθέσιμα εμπειρικά δεδομένα; Η παρούσα μελέτη διερευνάτο ερώτημα αποσκοπώντας να σκιαγραφήσει ένα πλαίσιο ανάλυσης και εξήγησης. Εξετάζει, ειδικότερα, την εξέλιξη της κυβερνητικής αποτελεσματικότητας στις χώρες της ζώνης του Ευρώ και τους κύριους παράγοντες προσδιορισμού της μεταξύ 2007 και 2016, χρονιές που συμπίπτουν με την εκδήλωση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης και την επίσημη διακήρυξη από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή της εκπνοής της κρίσης χρέους στην Ένωση αντίστοιχα.

Η ενασχόληση με αυτό το ζήτημα κρίνεται απαραίτητη. Η συζήτηση μπορεί να τεκμηριώσει την άποψη ότι η Ένωση ως πολιτεία *εν τω γίνεσθαι*, καθώς έχει ωθηθεί από την κρίση να αναλάβει δράσεις πολιτικής που δεν εμπίπτουν αποκλειστικά στο πεδίο της κανονιστικής ρύθμισης αλλά και σε εκείνο της διανομής (Caporaso, κ.α., 2015), είναι προδιαγεγραμμένη να κινείται με πολλές ταχύτητες, με ορισμένες χώρες να επιδιώκουν την εμβάθυνση της ολοκλήρωσης και άλλες να διατηρούν το δικαίωμα της μη συμμετοχής (Schmidt & Wood, 2017). Ενδεικτικά είναι τα οιονεί σημάδια της

εν δυνάμει αντιφατικότητας, αν όχι αμηχανίας, που ενυπάρχουν στις πολιτικές δεσμεύσεις που ανέλαβαν οι ηγέτες των κρατών-μελών της ΕΕ με τη Διακήρυξη της Ρώμης της 25 Μαρτίου 2017. Αν και τόνισαν ότι η Ένωση είναι «ενιαία και αδιαίρετη» διατρανώνοντας τη βούλησή τους να την καταστήσουν «ισχυρότερη και πιο ανθεκτική, μέσα από ακόμα μεγαλύτερη ενότητα και αλληλεγγύη», την ίδια στιγμή υπογράμμισαν ότι θα συνεχίσουν να προχωρούν «ενωμένοι, με διαφορετικούς ρυθμούς και ένταση όπου χρειάζεται» (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, ThePresident, 2017, 2). Η Επιτροπή, παράλληλα, δημοσίευσε τη *Λευκή Βίβλο για το Μέλλον της Ευρώπης* που, παρά το γεγονός ότι εξετάζονται εναλλακτικά σενάρια που υπονοούν από-ολοκλήρωση, ξεκινά στο προοίμιό της με τη ρήση του Robert Schuman: «Η Ευρώπη [...] θα δημιουργηθεί μέσα από απτά επιτεύγματα που θα δημιουργήσουν πρώτα απ' όλα μια πραγματική αλληλεγγύη» (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017, 4).

Πάντως, η κρίση έδειξε ότι η δυνατότητα της Ένωσης να συντονίζει την οικονομική πολιτική και να εναρμονίζει τα διάφορα παραγωγικά μοντέλα της Ευρωζώνης συσχετίζεται με την ικανότητα προσαρμογής των κυβερνήσεων. Η ικανότητα αυτή δεν περιλαμβάνει μόνο, στενά οικονομικά, την προώθηση διαρθρωτικών μέτρων εξυγίανσης της οικονομίας αλλά και, ευρύτερα πολιτικά, την αντιμετώπιση κοινωνικών εντάσεων με καλύτερη κατανομή των πόρων και των ωφελειών (Hall, 2018, 18-23). Επίσης, η ενίσχυση της αλληλεγγύης και της εμπιστοσύνης, όπως και ο περιορισμός του δημοκρατικού ελλείμματος, φαίνεται ότι είναι συνυφασμένα με την ενδυνάμωση τόσο των δημοκρατικών εξουσιών των υπερεθνικών οργάνων της Ένωσης όσο και των εθνικών μηχανισμών και διαδικασιών διακυβέρνησης, λογοδοσίας, νομιμοποίησης και διαφάνειας στα κράτη-μέλη (Barrett, 2018, Murdoch, Connolly & Kassim, 2018, Bowman, 2006). Αυτήν ακριβώς την προβληματική επιχειρεί το άρθρο να συμπληρώσει, τεκμηριώνοντας στις ενότητες που ακολουθούν το επιχείρημα ότι η κυβερνητική αποτελεσματικότητα στα κράτη-μέλη του Ευρώ επηρεάζεται λιγότερο από την κατάσταση της οικονομίας και περισσότερο από την εύρυθμη λειτουργία του κράτους δικαίου και την πολιτική σταθερότητα και απουσία βίας.

2. Πλαίσιο Ανάλυσης

2.1 Σύνοψη Βιβλιογραφικής Επισκόπησης

Η ευρύτερη δυνατότητα και ικανότητα μιας κυβέρνησης να άρχει μια χώρα αντανακλά και χαρακτηρίζει: α) την τυπική θεσμική λειτουργία της εκτελεστικής εξουσίας και της δημόσιας διοίκησης και β) τις διαδικασίες, τους μηχανισμούς και τις νόρμες μέσω των οποίων ασκείται, συντονίζεται και ελέγχεται η εξουσία στις διάφορες μορφές και εκδηλώσεις της (Calise & Lowi, 2010, 35-36, 49-50, 105, Blondel, 1992, 267-268). Πρόκειται, στην ουσία, για την τέχνη της διακυβέρνησης, «την τέχνη της πολιτικής διεύθυνσης» (Χρυσόχοου, 2017, 106), που δεν περιορίζεται στο στενό πολιτικό πεδίο της γραφειοκρατικής διεκπεραίωσης των εκτελεστικών αρμοδιοτήτων της κυβέρνησης. Επεκτείνεται στις σύνθετες ατομικές και συλλογικές πρακτικές και διεργασίες μεταξύ δρώντων και φορέων που λαμβάνουν χώρα, θεσμοθετημένα ή άτυπα, σε επιτελικό ή σε διαχειριστικό επίπεδο, με στόχο το σχεδιασμό, τη λήψη και την εφαρμογή αποφάσεων που *συν-θέτουν* το πλαίσιο και τον τρόπο με τον οποίο οι σχέσεις και οι δράσεις κράτους και κοινωνίας ως *συν-εργάτες, συν-διαμορφωτές και συν-εταίροι* της Πολιτικής *δια-κυβερνώνται* στις αλληλοεξαρτώμενες σφαίρες της δημόσιας και της ιδιωτικής ζωής (Hardiman, 2012, Heywood, 2011, 123-127, Rothstein, 1998, 133-134). Διατηρώντας, λοιπόν, σταθερή την επίδραση διεθνών ή εξωγενών παραγόντων, η διαχείριση των κυβερνητικών υποθέσεων προσδιορίζει και, ταυτόχρονα, εξαρτάται όχι μόνο από την επιτυχή διοίκηση της κρατικής μηχανής, αλλά και από τις συνθήκες της οικονομικής, κοινωνικής και δικαιοσύνης τάξης πραγμάτων.

Από τη σκοπιά αυτή, στα σύγχρονα δημοκρατικά κράτη τα διάφορα συστήματα διακυβέρνησης, αν και είναι διακριτά, προϋποθέτουν κυβερνητικές δομές και διαδικασίες (Lynn & Robichau, 2013, Young, 2001, 626). Η διακυβέρνηση εκτιμάται ότι είναι μια βασική μεταβλητή που καταγράφει εμπεριστατωμένα και αξιόπιστα την ικανότητα και την απόδοση μιας κυβέρνησης (Huque & Jongruck, 2018, 276-277). Η αποτελεσματική λειτουργία της κυβέρνησης, επομένως, συνδέεται με την οργάνωση και δομή του πολιτικού συστήματος, που πρέπει να εγγυώνται την απρόσκοπτη άσκηση της εξουσίας (Bealey, 1999, 147). Επίσης, προϋποθέτει τη νομιμοποίηση των κυβερνητικών αποφάσεων στη συνείδηση των πολιτών. Αυτή, με τη σειρά της,

υποδηλώνει ότι οι πολίτες έχουν, ως άτομα και ως κοινωνία, το δικαίωμα να αποδέχονται, να ελέγχουν, να κατακρίνουν και να αποκτούν *συν-αντίληψη* της πραγματικότητας σε περιβάλλον κράτους δικαίου και μη βίας, δηλαδή, ελεύθερα και ισότιμα να κοινωνικοποιούνται σε διαφορετικές ιδέες, να εκφράζουν την άποψη τους, να επικοινωνούν την κριτική τους και να αξιολογούν τα τεκταινόμενα των κυβερνητικών ενεργειών. Το δικαίωμα αυτό πραγματώνεται με την ενεργή και αβίαστη συμμετοχή σε κινήσεις και δίκτυα, μεγαλύτερης ή χαλαρότερης θεσμοποίησης, που επιδιώκουν να συμβάλουν στη διαμόρφωση, επαναδιαμόρφωση και υλοποίηση των δημόσιων πολιτικών (Phillips, 2012).

Στην ΕΕ, παρά τα σημαντικά βήματα που έχουν γίνει για τη διάχυση της κρατικής εξουσίας σε υπερεθνικά όργανα διεύθυνσης και διοίκησης, ο ρόλος των εθνικών κυβερνήσεων παραμένει καθοριστικός. Η εναρμόνιση των πολιτικών, των διαδικασιών και των κανόνων των κρατών-μελών μέσω της διαδικασίας του εξευρωπαϊσμού, που αντιπροσωπεύει ένα από τα μοναδικά μέσα οικοδόμησης της Ένωσης, αποβλέπει στην πραγματικότητα στην *από κοινού* «αμοιβαία αναγνώριση των εθνικών προτύπων», με την έννοια ότι δεν επιδιώκει τη δημιουργία ενός *κοινού*, ενιαίου Ενωσιακού προτύπου (Walters, 2004, 165-168). Είναι, όμως, σημαντικό να τονιστεί ότι κατά τη διάρκεια της κρίσης καμιά πολιτική της Ένωσης δεν επανεθνικοποιήθηκε. Οι εθνικές κυβερνήσεις συνέχισαν να *παίζουν το πρώτο βιολί* χωρίς, όμως, να έχουν ατονήσει ή περιθωριοποιηθεί οι υπερεθνικοί θεσμοί και αρμοδιότητες της Ένωσης (Falkner, 2016).

Παράλληλα, η εμπειρία φανερώνει ότι σε σχέση με τους πολιτικούς θεσμούς, η διακυβέρνηση είναι πιο σημαντικός προσδιοριστικός παράγοντας για τη βέλτιστη απόδοση της οικονομίας. Χώρες που, την περίοδο ακριβώς πριν την πτώχευση της Lehman Brothers είχαν αποτελεσματικότερη διακυβέρνηση (και λιγότερο *καλούς* πολιτικούς θεσμούς), βασιζόμενη σε *καλύτερο* κράτος δικαίου, ρυθμιστικό πλαίσιο και πολιτική σταθερότητα, βίωσαν αμέσως μετά μικρότερη διαφυγή κεφαλαίων από επενδυτικά χαρτοφυλάκια (Perinsky, 2014). Επίσης, επιβεβαιώνεται ότι οι οικονομικοί παράγοντες και η θέση στην αγορά εργασίας εξηγούν πιο πειστικά, σε σύγκριση με άλλου είδους παράγοντες, το βαθμό εμπιστοσύνης των ευρωπαϊκών πολιτών στους πολιτικούς θεσμούς (Foster, 2017). Γι' αυτό, στην Ευρώπη η κατάσταση της οικονομίας εμφανίζεται να συσχετίζεται θετικά με τον αριθμό των κινήματων πολιτικής διαμαρτυρίας (Quaranta, 2016).

Την ίδια στιγμή, τα κατεστημένα πολιτικά κόμματα εμφάνισαν πιο αργά αντανakλαστικά προσαρμογής της πολιτικής και της ρητορικής τους στα νέα δεδομένα της κρίσης σε σχέση με τα νέα Ευρώ-σκεπτικιστικά κόμματα (Rohrschneider & Whitefield, 2016). Παραδόξως, όπως φανέρωσαν οι ευρωεκλογές του 2009 και 2014, τα ριζοσπαστικά κόμματα της αριστεράς δεν προσέλκυαν μόνο ψηφοφόρους που είχαν αρνητική άποψη για την Ένωση. Η αύξηση της εκλογικής δύναμής τους οφείλονταν και σε ψηφοφόρους που, αν και υποστήριζαν θετικά το εγχείρημα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, ήταν δυσαρεστημένοι με την κατάσταση της οικονομίας (Beaudonnet & Gomez, 2017). Εντούτοις, διαπιστώνεται ότι η ενίσχυση του Ευρώ-σκεπτικισμού συνδέεται λιγότερο με τις οικονομικές επιπτώσεις της κρίσης και περισσότερο με την αυξανόμενη εμπιστοσύνη της κοινής γνώμης των χωρών της Ένωσης στους εθνικούς πολιτικούς θεσμούς και την εθνική ταυτότητα (Serrichio, Tsakatika & Quaglia, 2013). Ίσως, δεν είναι τυχαίο ότι σε ευρωπαϊκές χώρες όπου η πολιτική ηγεσία εμφανίζεται να διαθέτει σαφές όραμα και σχέδιο προοπτικής για το μέλλον, οι αρνητικές επιδόσεις και επιδράσεις της οικονομίας λαμβάνονται λιγότερο υπόψη στην αξιολόγηση και τις πολιτικές επιλογές των ψηφοφόρων (Chiozza & Manzetti, 2015). Συνεπώς, η κυβερνητική αποτελεσματικότητα είναι συνάρτηση παραγόντων που *συν-υφαίνονται* και, ταυτόχρονα, *συν-διαμορφώνουν* ευρύτερα τόσο την πολιτική όσο και την οικονομική κατάσταση μιας χώρας. Η υπό-ενότητα που ακολουθεί συζητά αυτό το ζήτημα εστιάζοντας σε παράγοντες όπως είναι η οικονομία, η πολιτική σταθερότητα, το κράτος δικαίου και η διαφθορά.

2.2 Ερευνητικό Ερώτημα, Μεταβλητές και Δεδομένα

Όπως αναφέρθηκε, το αντικείμενο έρευνας είναι πως η εξέλιξη της κυβερνητικής αποτελεσματικότητας στις χώρες της Ευρωζώνης επηρεάστηκε από ενδογενείς παράγοντες, συμπεριλαμβανομένου του ρυθμού μεταβολής του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ), κατά την περίοδο της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης μεταξύ 2007 και 2016. Προς την κατεύθυνση αυτή αξιοποιούμε τους Δείκτες

Παγκόσμιας Διακυβέρνησης (ΔΠΔ) και τη συνακόλουθη βάση στατιστικών δεδομένων της Παγκόσμιας Τράπεζας.³

Οι δείκτες αυτοί θεωρούνται ότι είναι πιο πλήρεις και εμβριθείς σε σύγκριση με αντίστοιχα παρόμοιους όπως οι Δείκτης Παγκόσμιας Διακυβέρνησης,⁴ Δείκτης Αξιολόγησης Πολιτικών και Θεσμών Χωρών,⁵ Δείκτης Αντίληψης της Διαφθοράς⁶ και Δείκτης Ελευθερίας στον Κόσμο.⁷ Καταρχάς είναι πολύ δημοφιλείς διότι είναι από τους παλαιότερους που υπάρχουν, καλύπτουν το σύνολο των κρατών του πλανήτη με μεγάλη αξιοπιστία και λαμβάνονται σοβαρά υπόψη από την ακαδημαϊκή κοινότητα, τους δωρητές και τους λήπτες αποφάσεων όταν σχεδιάζουν ή αξιολογούν δημόσιες πολιτικές και πολιτικές χορήγησης βοήθειας προς τρίτες χώρες (Huque & Jongruck, 2018, 277-278). Επίσης, μετρούν με διακριτό, ομώνυμο δείκτη την κύρια μεταβλητή που επιχειρούμε να διερευνήσουμε, την κυβερνητική αποτελεσματικότητα. Επιπρόσθετα, καλύπτουν με συνάφεια και επάρκεια την υπό εξέταση χρονική περίοδο και όλα τα κράτη-μέλη διευκολύνοντας, παράλληλα, συγκρίσεις και διαφορετικές αξιολογήσεις χωρίς να παρερμηνεύονται μικρές αποκλίσεις στις μετρήσεις ανά χώρα ή έτος. Η επισήμανση είναι σημαντική. Οι συγκεκριμένοι δείκτες συνοδεύονται από μετρήσεις περιθωρίου σφάλματος (διαστήματα εμπιστοσύνης), που αντανακλούν την αναπόφευκτη αβεβαιότητα των εκτιμήσεων. Αυτές οι μετρήσεις

³ “Worldwide Governance Indicators,” The World Bank,

<http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home> (πρόσβαση 2 Απριλίου 2018).

⁴“World Governance Index”, Forum for a New World Governance, <http://www2.world-governance.org/rubrique65.html?lang=en> (πρόσβαση 29 Απριλίου 2018). Αν και ο δείκτης αυτός μεθοδολογικά προσεγγίζει αρκετά τους ΔΠΔ, διαφοροποιείται μερικώς ως προς τον αριθμό και το περιεχόμενο των επιμέρους δεικτών που υποδιαιρείται και οι οποίοι είναι οι Ειρήνη και Ασφάλεια, Κράτος Δικαίου, Ανθρώπινα Δικαιώματα και Συμμετοχή, Βιώσιμη Ανάπτυξη και Ανθρώπινη Ανάπτυξη.

⁵ “Country Policy and Institutional Assessment”, The World Bank,

<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=Country-Policy-and-Institutional-Assessment> (πρόσβαση 29 Απριλίου 2018).

⁶ “Corruption Perceptions Index”, Transparency International,

https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017 (πρόσβαση 29 Απριλίου 2018).

⁷ “Freedom in the World”, Freedom House, <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2018> (πρόσβαση 29 Απριλίου 2018).

είναι ένα από τα πλεονεκτήματα που προσφέρουν και οι οποίες δεν εντοπίζονται σε άλλα σύνολα στατιστικών δεδομένων διακυβέρνησης.

Ειδικότερα, οι ΔΠΔ συλλέγονται από το 1996 για να μετρήσουν το επίπεδο και τη δυναμική της διακυβέρνησης σε πάνω από 200 κράτη και εδάφη.⁸ Η διακυβέρνηση γίνεται αντιληπτή ως το σύνολο των θεσμών και των πρακτικών, άτυπων και κανονιστικών, μέσω των οποίων άρχεται μια χώρα διαχρονικά. Περιλαμβάνει τρία κύρια συστατικά στοιχεία: α) τις θεσμικές διαδικασίες με τις οποίες η κυβέρνηση αναδεικνύεται, αλλάζει, λειτουργεί, λογοδοτεί και ασκεί την εξουσία, β) την ικανότητα της κυβέρνησης να σχεδιάζει, να αποφασίζει και να υλοποιεί ορθολογικές και αποτελεσματικές πολιτικές και γ) την αποδοχή και το σεβασμό από το κράτος και τους πολίτες της χώρας των θεσμοποιημένων μηχανισμών που ρυθμίζουν, ελέγχουν και διέπουν τις κοινωνικές και οικονομικές σχέσεις και δια-δράσεις.⁹ Παράλληλα, συναρθρώνεται από έξι διαστάσεις, που αξιολογούνται με τους ακόλουθους σύνθετους δείκτες μέτρησης αντίστοιχα:

- Κυβερνητική Αποτελεσματικότητα: αντιπροσωπεύει την ικανότητα της κυβέρνησης να διαμορφώνει και να εφαρμόζει αποτελεσματικά σχεδιαζόμενες ή εξαγγελθείσες πολιτικές, σε συνδυασμό με την αξιοπιστία της δέσμευσης της σ' αυτές, το βαθμό ανεξαρτησίας της από διάφορες μορφές πολιτικών πιέσεων

⁸ Οι δείκτες βασίζονται σε τριάντα (30) διαφορετικές πρωτογενείς πηγές με στατιστικά στοιχεία. Τα τελευταία συνθέτουν συγκλίνουσες πληροφορίες και ετερόκλητες, ενδοκρατικές και διακρατικές, απόψεις και αντιλήψεις ειδικών και πολιτών οι οποίοι δραστηριοποιούνται σε διάφορους χώρους ή τομείς επαγγελματικής ενασχόλησης της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής, όπως είναι οι διεθνείς οργανισμοί, οι δημόσιοι οργανισμοί, οι μη κυβερνητικές οργανώσεις, οι επιχειρήσεις, οι ακαδημαϊκοί φορείς, τα ερευνητικά ινστιτούτα και οι δεξαμενές γνώμης ή ομάδες προβληματισμού. Τα στοιχεία επεξεργάζονται, με κατάλληλη στατιστική μεθοδολογία, από απαντήσεις σε επίκαιρες έρευνες γνώμης και σφυγμομέτρησης, που διεξάγονται σε ετήσια βάση και οι οποίες επιδιώκουν εμπειριστατωμένα να χαρτογραφήσουν συνέχειες και μεταβολές σε παγκόσμιο και εθνικό επίπεδο. Πρβλ. όπ. παρ. και Daniel Kaufmann, Aart Kraay and Massimo Mastruzzi, *The Worldwide Governance Indicators. Methodology and Analytical Issues*, The World Bank, Policy Research Working Group 5430, September 2010, <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#doc-intro> (πρόσβαση 28 Απριλίου 2018).

⁹ "What is Governance," The World Bank, <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home> (πρόσβαση 2 Απριλίου 2018).

και την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών και της λειτουργίας της δημόσιας διοίκησης,¹⁰

- Πολιτική Σταθερότητα και Απουσία Βίας: αποτυπώνει την πιθανή αποσταθεροποίηση του πολιτικού συστήματος και τη δημιουργία συνθηκών πολιτικής βίας στην οποία συμπεριλαμβάνονται οι τρομοκρατικές δράσεις και ενέργειες,¹¹
- Έλεγχος Διαφθοράς: κωδικοποιεί, ανεξάρτητα από τις μορφές διαφθοράς, το βαθμό που όχι μόνο η εξουσία των δημόσιων αρχών ασκείται προς ιδιωτικό όφελος αλλά και οι ελίτ και οι ομάδες ιδιωτικών συμφερόντων ποδηγετούν τους μηχανισμούς του κράτους, με αποτέλεσμα να καθίσταται δύσκολη η πρόληψη και η καταπολέμηση του φαινομένου,¹²
- Κράτος Δικαίου: αντικατοπτρίζει, αφενός, την εμπιστοσύνη, τη συμμόρφωση και την προσήλωση των δρώντων και των φορέων μιας κοινωνίας στις επιταγές του θεσμικού και κανονιστικού πλαισίου που συναρθρώνει και διέπει τις σχέσεις τους και, αφετέρου, το επίπεδο βίας και εγκληματικότητας. Αξιολογεί, δηλαδή, την ποιότητα της έννομης και ευνομούμενης τάξης πραγμάτων, όπως αυτή υποστασιοποιείται με την άσκηση της δικαστικής εξουσίας, τη λειτουργία της αστυνομίας, την εφαρμογή του νόμου, την εκτέλεση των συμβάσεων και την τήρηση των κανόνων ιδιοκτησίας,¹³
- Ρυθμιστική/κανονιστική Ποιότητα: καταγράφει την ικανότητα της κυβέρνησης να θεσμοθετεί κανόνες και να θεσπίζει πολιτικές που διασφαλίζουν και ευνοούν την ανάπτυξη του ιδιωτικού τομέα¹⁴ και,

¹⁰ “Government Effectiveness,” The World Bank, <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#doc> (πρόσβαση 20Απριλίου 2018).

¹¹ “Political Stability and Absence of Violence/Terrorism,” The World Bank, <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#doc> (πρόσβαση 20Απριλίου 2018).

¹² “Control of Corruption,” The World Bank, <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#doc> (πρόσβαση 20 Απριλίου 2018).

¹³ “Rule of Law,” The World Bank, <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#doc> (πρόσβαση 20 Απριλίου 2018).

¹⁴ “Regulatory Quality,” The World Bank, <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#doc> (πρόσβαση 20 Απριλίου 2018).

- Φωνή και Λογοδοσία: αντανακλά τόσο τη δυνατότητα των πολιτών να εκλέγουν την κυβέρνηση της αρεσκείας τους όσο και το βαθμό κατοχύρωσης των θεμελιωδών ελευθεριών της έκφρασης, του συνεταιρίζεσθαι και των μέσων μαζικής ενημέρωσης.¹⁵

Οι ΔΠΔ, συνολικά, είναι ποιοτικά μοναδικοί, με υψηλό βαθμό αρτιότητας και αξιοπιστίας και με τον καθένα να συνθέτει ποικίλους επιμέρους δείκτες.¹⁶ Αποτελούν ένα πρακτικό εργαλείο μέτρησης που, επιτρέποντας τη συστηματική και ενδεδειγμένη ποσοτική καταγραφή δεδομένων, παρέχει περιεκτικές αναλυτικές κατηγορίες για συνετές αποφάσεις χρηστής διακυβέρνησης. Για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας, ωστόσο, επιλέγουμε να χρησιμοποιήσουμε τέσσερις από τους έξι ΔΠΔ ως εξής:

- την κυβερνητική αποτελεσματικότητα ως μεταβλητή υπό μελέτη ή, διαφορετικά, ως εξαρτημένη μεταβλητή ή μεταβλητή απόκρισης και,
- την πολιτική σταθερότητα και απουσία βίας, τον έλεγχο διαφθοράς και το κράτος δικαίου ως ανεξάρτητες μεταβλητές. Οι υπόλοιποι δύο δείκτες, δηλαδή, η φωνή και λογοδοσία και η ρυθμιστική/κανονιστική ποιότητα, θεωρούνται ότι αφορούν, κυρίως, χαρακτηριστικά ιδιωτικής φύσης που καλύπτονται ικανοποιητικά από τους άλλους δείκτες.

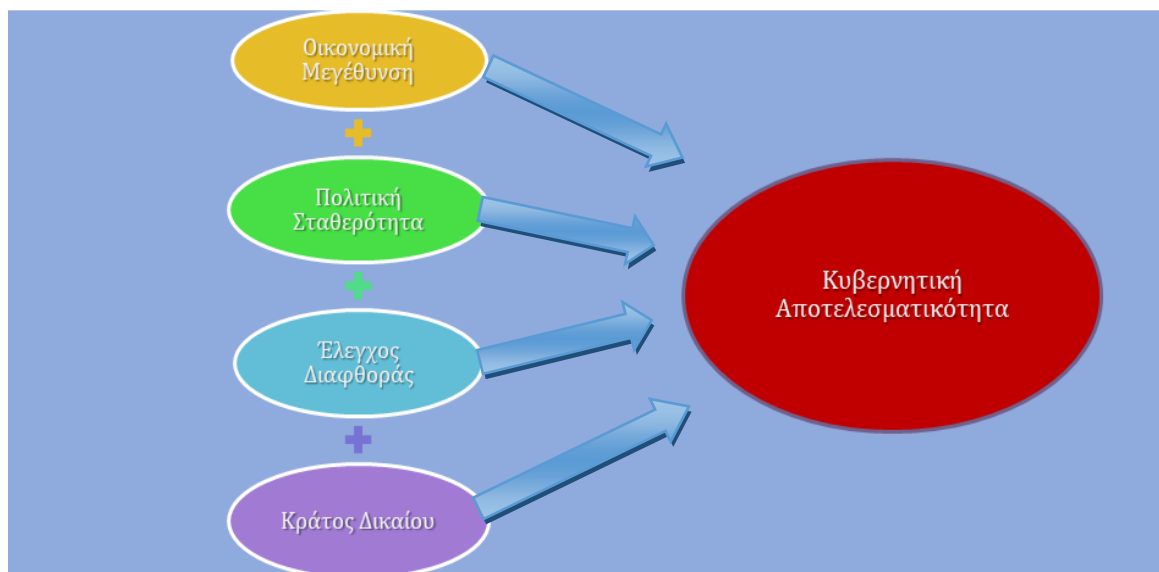
Στις ανεξάρτητες μεταβλητές, επιπρόσθετα, συμπεριλαμβάνουμε την οικονομική μεγέθυνση ως ποσοστό του ΑΕΠ σε ετήσια βάση, που δείχνει τον πραγματικό ρυθμό αύξησης ή μείωσης του ΑΕΠ λαμβάνοντας υπόψη τον πληθωρισμό. Ο πραγματικός ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης μιας χώρας συνιστά όχι μόνο μέτρο επίδοσης της οικονομίας της που, αντανακλώντας τις τάσεις μεταβολής στη συνολική παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών σε μια δεδομένη χρονική περίοδο, επιτρέπει τη σύγκριση εθνικών οικονομιών υπό διαφορετικές πληθωριστικές πιέσεις με όρους ισότιμης αγοραστικής δύναμης (Samuelson & Nordhaus, 2010, 389-387, 391-392, Jones, 1998, 8-12. Αποτελεί, επίσης, μέτρο ένδειξης της δυναμικής μιας ενδεχόμενης

¹⁵ “Voice and Accountability,” The World Bank, <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#doc> (πρόσβαση 20 Απριλίου 2018).

¹⁶ Βλ. καταγραφή των επιμέρους δεικτών του κάθε σύνθετου ΔΠΠ στο <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#doc> (πρόσβαση 2 Απριλίου 2018).

κρίσης, στο βαθμό που αποκαλύπτει τη φάση καθόδου του κύκλου από τον οποίο διέρχεται η οικονομία κατά ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. (Samuelson & Nordhaus, 2010, 429-431). Ο οικονομικός κύκλος αντιπροσωπεύει τις διακυμάνσεις της οικονομικής δραστηριότητας, που διακρίνονται βασικά στη φάση της επέκτασης (ανάπτυξη) και στην αντίστοιχη της συρρίκνωσης (ύφεση). Αποτυπώνοντας, λοιπόν, τις αλλαγές της οικονομικής ισορροπίας, η πραγματική ποσοστιαία μεταβολή του ΑΕΠ παρέχει κατάλληλα εχέγγυα για τη χαρτογράφηση των θετικών ή αρνητικών επακόλουθων της οικονομικής δραστηριότητας στη διαχείριση του κράτους και την άσκηση της εξουσίας (Cox & Weingast, 2018, Barro, 1991, 432, 437). Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο να τονίσουμε ότι, για λόγους μεθοδολογικής συνοχής και αξιοπιστίας όσον αφορά την προέλευση των στατιστικών πηγών, τα στοιχεία για το ΑΕΠ των κρατών-μελών του Ευρώ αποφασίστηκε να αντληθούν ομοίως από την Παγκόσμια Τράπεζα.¹⁷

Γράφημα 1: Ανεξάρτητες και Εξαρτημένες Μεταβλητές

Συνοψίζοντας, το ερώτημα που επιχειρούμε να εξετάσουμε είναι αν και πώς η κυβερνητική αποτελεσματικότητα στις χώρες της Ευρωζώνης την εποχή της κρίσης των ετών 2007-2016 συσχετίζονταν με την πολιτική σταθερότητα και απουσία βίας,

¹⁷ "GDP Growth (Annual %)", The World Bank,

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG> (πρόσβαση 30 Απριλίου 2018).

την εύρυθμη λειτουργία του κράτους δικαίου, την ποιότητα των ρυθμίσεων και του κανονιστικού πλαισίου, τον έλεγχο της διαφθοράς και την οικονομική μεγέθυνση. Η επόμενη υπό-ενότητα παρουσιάζει τον τρόπο εξέτασης αυτής της συσχέτισης.

2.3 Μέθοδος Έρευνας και Περιορισμοί

Από τη στιγμή που μελετάμε τη διαχρονική εξέλιξη της κυβερνητικής αποτελεσματικότητας των κρατών-μελών του Ευρώ κατά τη διάρκεια της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, τα στατιστικά στοιχεία, αφορούν τις δεκαεννέα (19) χώρες της Ευρωζώνης και καλύπτουν δέκα (10) διαδοχικά έτη. Συνιστούν ένα συνδυασμό διαστρωματικών στοιχείων και χρονολογικών σειρών. Ο συνδυασμός υποδηλώνει ότι οι συγκεκριμένες χώρες έχουν διαφορετικά εγγενή χαρακτηριστικά, δηλαδή, παρουσιάζουν μη παρατηρούμενη ετερογένεια που δύναται να επηρεάσουν τις υπό εξέταση μεταβλητές. Αυτή η διαπίστωση συνεπάγεται ότι τα δεδομένα μπορούν να τοποθετηθούν και να μελετηθούν σε μορφή πάνελ δεδομένων. Τα δεδομένα, συνεπώς, θα επεξεργαστούν με εφαρμογή παλινδρόμησης μέσω της μεθόδου των σταθερών επιδράσεων (Fixed Effects), καθώς και με την κατασκευή ενός δυναμικού υποδείγματος πάνελ δεδομένων με τη χρήση της γενικευμένης μεθόδου εκτίμησης ροπών (GMM: Generalized Method of Moments).¹⁸

Ειδικότερα, η ανάλυση πάνελ δεδομένων (panel data analysis) είναι μια μέθοδος που επιτρέπει να συνδυαστούν διαστρωματικά στοιχεία με χρονολογικές σειρές. Αναλύει τη χωρική και τη χρονική διάσταση των δεδομένων μέσω επαναλαμβανομένων παρατηρήσεων για την ίδια μονάδα. Διατηρώντας σταθερή την ετερογένεια στα χαρακτηριστικά κάθε μονάδας, εξετάζει τη δυναμική εξέλιξη των δεδομένων χρονικά και, ως εκ τούτου, καταγράφει την ανομοιογένεια που υπάρχει μεταξύ των διαφορετικών διαστρωματικών μονάδων. Επιπλέον, παρέχει τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσουμε πιο ρεαλιστικά μοντέλα εξετάζοντας παράγοντες που μεταβάλλονται ταυτόχρονα διαστρωματικά και διαχρονικά, καθώς και να ελέγξουμε για παράγοντες που μπορεί να παραλειφθούν ακούσια, επειδή δεν δύνανται να παρατηρηθούν ή να μετρηθούν και, ως εκ τούτου, να μας οδηγήσουν σε

¹⁸ Από την πλούσια διεθνή βιβλιογραφία, κύριες πηγές για τις μεθόδους και τη συζήτηση που ακολουθεί είναι οι Tsounis & Vlachvei, 2018, Hsiao, 2014, Bada & Liebl, 2014, Wooldridge, 2013, Croissant & Millo, 2008, Baltagi, 2005, Frees, 2004.

μεροληπτικά συμπεράσματα. Το πλεονέκτημα της μεθόδου έγκειται στην περισσότερη ακρίβεια της εκτίμησης των παραμέτρων του υποδείγματος και τη μεγαλύτερη ορθότητα των αποτελεσμάτων ως συνέπεια του αυξανόμενου αριθμού παρατηρήσεων, λόγω της διασύνδεσης πολλών χρονικών περιόδων σε κάθε διαστρωματική μονάδα και τη συνεκτίμηση της ετερογένειας των δεδομένων. Εξάλλου, οι διαδοχικές παρατηρήσεις που λαμβάνουμε περιέχουν πληροφορίες οι οποίες αφορούν σε διαφορετικά χρονικά διαστήματα, δηλαδή διαφορετικούς κύκλους ζωής, με αποτέλεσμα να αποκτάμε καλύτερη κατανόηση της πολυπλοκότητας της ανθρώπινης συμπεριφοράς και κατά συνέπεια των πεπραγμένων βάσει αυτής.

Επειδή επιδιώκουμε να ελέγξουμε την επίδραση της μη παρατηρούμενης ετερογένειας των διαφορετικών χαρακτηριστικών των χωρών της Ευρωζώνης, εκτιμάμε ότι η πιο κατάλληλη ποσοτική μέθοδος για ανάλυση πάνελ δεδομένων είναι το γραμμικό υπόδειγμα των σταθερών επιδράσεων. Η μαθηματική έκφραση αυτού του υποδείγματος αποτυπώνεται ως εξής:

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta X_{it} + u_{it}$$

όπου:

- Y_{it} : η παρατήρηση της διαστρωματικής μονάδας i της εξαρτημένης μεταβλητής Y για $i=1,2,\dots,N$ και $t=1,2,\dots,T$,
- X_{it} : η παρατήρηση t της διαστρωματικής μονάδας i της ανεξάρτητης μεταβλητής X_j για $i=1,2,\dots,N$ και $t=1,2,\dots,T$,
- α_i : η μη παρατηρούμενη επίδραση ή μη παρατηρούμενη ετερογένεια που επηρεάζει την εξαρτημένη μεταβλητή και είναι διαχρονικά αμετάβλητη και,
- u_{it} : ο διαταρακτικός όρος ή σφάλμα ιδιοσυγκρασίας που εκφράζει μη παρατηρούμενους παράγοντες που επηρεάζουν διαχρονικά την εξαρτημένη μεταβλητή.

Το υπόδειγμα αυτό, που υποθέτει ότι τα μη παρατηρούμενα διαφορετικά αλλά χρονικώς αμετάβλητα χαρακτηριστικά κάθε χώρας συνδέονται αποκλειστικά και μόνο με αυτήν, στοχεύει στην 'εξάλειψη' των μη παρατηρούμενων επιδράσεων. Ωστόσο, αφού επιλέγουμε να 'αγνοήσουμε' την παρατηρούμενη ετερογένεια, γιατί θεωρούμε ότι δεν είναι τυχαία αλλά συσχετίζεται με τις παρατηρούμενες επεξηγηματικές

μεταβλητές, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι οι συντελεστές των εκτιμητών που αναμένεται να προκύψουν από το αρχικό υπόδειγμα είναι ασυνεπείς και μεροληπτικοί. Για το λόγο αυτό είναι αναγκαίο να προχωρήσουμε στο μετασχηματισμό του υποδείγματος. Έτσι, υπολογίζουμε τις αποκλίσεις των παρατηρήσεων από το αντίστοιχο μέσο κάθε διαστρωματικής μονάδας, παρά το γεγονός ότι από το νέο πλέον μοντέλο απουσιάζει ο σταθερός όρος, που αντιστοιχεί στο σύνολο των παρατηρούμενων επιδράσεων οι οποίες παραμένουν σταθερές σε όλη τη χρονική περίοδο. Παράλληλα, η υπόθεση διαφοροποίησης της σταθεράς, ως επισημανθεί, συνηγορεί στη μοναδικότητα και την ιδιαιτερότητα κάθε διαστρωματικής μονάδας. Επίσης, πρέπει να ικανοποιείται η βασική προϋπόθεση που απαιτεί η συνδιακύμανση του σφάλματος ιδιοσυγκρασίας με τις ανεξάρτητες μεταβλητές να ισοδυναμεί με το μηδέν, ήτοι $Cov(X_{it}, a_i) = 0$, προκειμένου να είναι εφικτή η εφαρμογή της μεθόδου των ελαχίστων τετραγώνων (OLS: Ordinary Least Squares).

Τέλος, για να κατασκευάσουμε ένα δυναμικό μοντέλο πάνελ δεδομένων κρίνεται σκόπιμο να αξιοποιηθεί η GMM στη θέση του εκτιμητή σταθερών επιδράσεων που, ιδιαίτερα όταν το υπό εξέταση χρονικό διάστημα είναι μικρό, αποδεικνύεται ασυνεπής. Εκτός από τη συγκεκριμένη περίπτωση της μελέτης μας, όπου η χρονολογική σειρά είναι περιορισμένη, η μέθοδος αυτή συνιστάται, κυρίως, όταν: α) οι ερμηνευτικές μεταβλητές μπορεί να αποδειχθούν ενδογενείς, β) υπάρχει πιθανότητα αντίστροφης αιτιότητας, γ) οι παλινδρομητές ενδέχεται να συσχετίζονται με τον όρο σφάλματος, δ) γεωγραφικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά των χωρών διασυνδέονται με τις ερμηνευτικές μεταβλητές και ε) δύναται να εμφανιστεί η πιθανότητα αυτό-συσχέτισης λόγω της παρουσίας της ανεξάρτητης μεταβλητής με υστέρηση στις ερμηνευτικές μεταβλητές. Έτσι, εφαρμόζουμε τον 'system GMM' εκτιμητή (Blundell & Bond, 1998) με τον οποίο λαμβάνονται οι πρώτες διαφορές της εξίσωσης παλινδρόμησης για την εξάλειψη των ατομικών επιδράσεων, δηλαδή, της επίδρασης κάθε χώρας ξεχωριστά και, στη συνέχεια, οι βαθύτερες υστερήσεις της εξαρτημένης μεταβλητής χρησιμοποιούνται ως όργανα για διαφορετικές υστερήσεις της εξαρτημένης μεταβλητής. Το δυναμικό υπόδειγμα, ουσιαστικά, δεν είναι παρά ένα σύστημα εξέλιξης της συμπεριφοράς της εξαρτημένης μεταβλητής με την πάροδο του χρόνου και μπορεί να περιλαμβάνει υστερήσεις τόσο της ίδιας όσο και των ανεξάρτητων μεταβλητών. Με μαθηματικό τύπο το υπόδειγμα εκφράζεται ακολούθως:

$$GE_{it}=0.6860*GE_{it-1} + 0.0495*PS_{it}+0.1012*RofLit$$

Όπου GE: Government Effectiveness, PS: Political Stability, RofL: Rule of Law

Τα στατιστικά δεδομένα των μεταβλητών, συγκεφαλαιώνοντας, αποτελούν συνδυασμό διαστρωματικών- αναφέρονται σε διαφορετικές χώρες της Ευρωζώνης - και χρονολογικών - αναλογούν σε διαφορετικές χρονικές στιγμές – παρατηρήσεων. Η επεξεργασία τους γίνεται με τη μέθοδο της γραμμικής παλινδρόμησης. Στο πλαίσιο αυτό, το πρώτο βήμα είναι η εφαρμογή της μεθόδου των σταθερών επιδράσεων για την κατασκευή ενός υποδείγματος που περιλαμβάνει όλες τις μεταβλητές προκειμένου να διαπιστώσουμε αν και πως επηρεάζουν την κυβερνητική αποτελεσματικότητα. Το δεύτερο βήμα είναι να δημιουργήσουμε ένα δυναμικό μοντέλο, που δίνει έμφαση στη διαχρονική εξέλιξη των μεταβλητών. Προς την κατεύθυνση αυτή αξιοποιούμε τη γενικευμένη μέθοδο εκτιμήσεων ροπών και, ειδικότερα, τον εκτιμητή 'system GMM'.¹⁹

3. Ανάλυση Δεδομένων

Πριν προχωρήσουμε στην εξέταση των μεταβλητών, πρέπει να υπενθυμίσουμε πως στην έρευνά μας η ανάλυση πάνελ δεδομένων βασίζεται αξιωματικά στην υπόθεση ότι οι μη παρατηρούμενοι παράγοντες που επιδρούν στην κυβερνητική αποτελεσματικότητα είναι μοναδικοί για κάθε χώρα της Ευρωζώνης και δεν παρουσιάζουν καμία συσχέτιση με χαρακτηριστικά άλλης χώρας. Επίσης, για την ευκρινή παρουσίαση των στοιχείων και την εύληπτη κατανόηση των αποτελεσμάτων χρησιμοποιούμε, εκτός από τους Πίνακες τιμών, διάφορα είδη διαγραμμάτων που απεικονίζουν περισσότερο έντονα τη χώρο-χρονική δυναμική των δεικτών και τις ενδεχόμενες διασυνδέσεις μεταξύ τους.²⁰ Μέσα από τον «οπτικό» αυτό πλουραλισμό επιδιώκουμε να αναδείξουμε, πιο εύστοχα και παραστατικά, πτυχές της ανάλυσης και

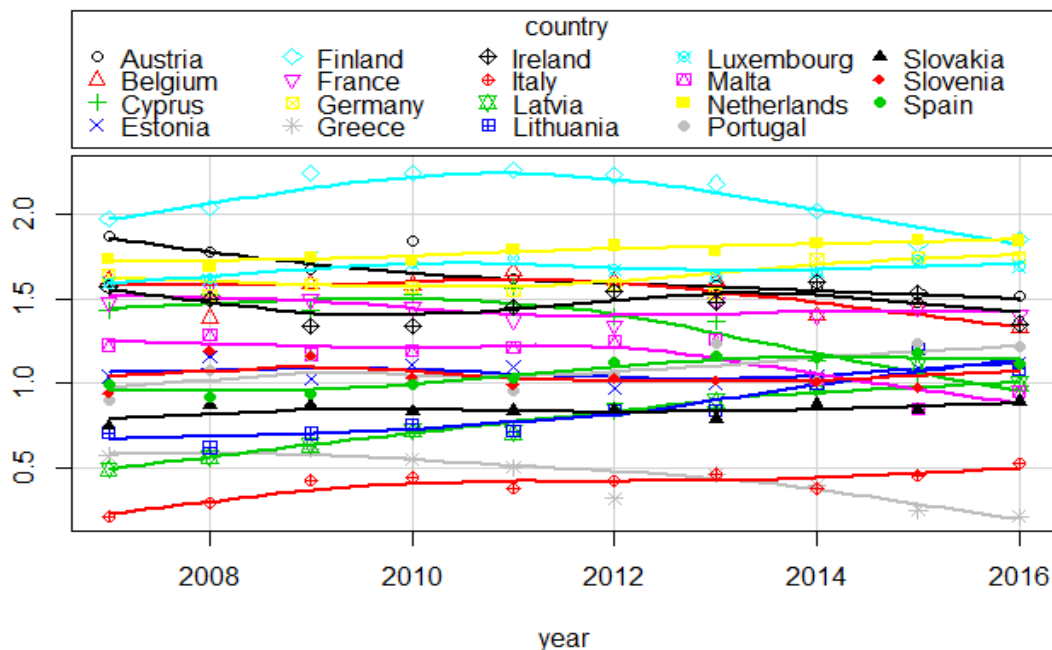
¹⁹ Πρβλ. Blundell & Bond (1998), Calzolari & Magazzini (2013).

²⁰ Πρβλ για τα γραφήματα www.r-graph-gallery.com/ (πρόσβαση 4 Μαΐου 2018), Gohil, 2015, Kastlelec & Leoni, 2007.

των ευρημάτων μας, που γίνονται δυσκολότερα αντιληπτές μόνο από πίνακες ή των πιο συνηθισμένων γραφημάτων, επικυρώνοντας έτσι τη συνέργεια της ποιοτικής και ποσοτικής ανάλυσης, την οποία διαχρονικά επιδιώκουμε και επιχειρούμε.

Ξεκινώντας με την εξαρτημένη μεταβλητή, η εξέλιξη της κυβερνητικής αποτελεσματικότητας οπτικοποιείται με ένα χρονοδιάγραμμα (Time Series Plot, Γράφημα 2) βάσει των τιμών που καταγράφονται στον Πίνακα 1. Διαπιστώνεται ότι το 2007 η Φιλανδία ήταν η χώρα με την καλύτερη επίδοση στην Ευρωζώνη και συνέχισε να κατέχει την πρώτη θέση μέχρι το 2016. Παρατηρείται, όμως, το εξής παράδοξο, που είναι διπτό: η τιμή του δείκτη, αφενός, αρχικά ακολούθησε ανοδική πορεία μέχρι το 2011 και, αφετέρου, μετά άρχισε να κινείται πτωτικά λαμβάνοντας τιμές μικρότερες της αρχικής δύο χρόνια πριν το τέλος του εν λόγω χρονικού διαστήματος (μείωση 6,1% της τιμής του δείκτη μεταξύ 2007 και 2016).

Γράφημα 2: Γράφημα Χρονολογικών Σειρών του Δείκτη «Κυβερνητική Αποτελεσματικότητα», 2007-2016 (ανά χώρα και έτος)

Κατά την ίδια περίοδο, ο δείκτης της Αυστρίας, που είχε αρχικά τη δεύτερη μεγαλύτερη τιμή μετά τη Φιλανδία, παρουσίασε φθίνουσα τάση κατά τα επόμενα δύο έτη. Το 2010, η τιμή του δείκτη αυξήθηκε προσεγγίζοντας την αρχική τιμή, αλλά από εκεί και πέρα επαναλήφθηκε το ίδιο μοτίβο. Παρατηρούμε, δηλαδή, την τιμή του

δείκτη να μειώνεται σε δύο συνεχόμενες χρονιές, να αυξάνει απειροελάχιστα το 2013 και να ακολουθεί πάλι πτωτική πορεία τα μεθεπόμενα δύο έτη με μια μικρή άνοδο το 2016. Παρά το γεγονός ότι παραμένει σε υψηλά επίπεδα σε σύγκριση με τα άλλα κράτη-μέλη του Ευρώ (πέμπτη καλύτερη επίδοση το 2016), η κυβερνητική αποτελεσματικότητα στην Αυστρία επιδεινώθηκε κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης (μείωση 19%).

Πίνακας 1: Τιμές του Δείκτη «Κυβερνητική Αποτελεσματικότητα», 2007-2016 (ανά χώρα και έτος)

Χώρες ΕΖ	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ολλανδία	1,730	1,691	1,744	1,727	1,790	1,812	1,780	1,829	1,842	1,841
Φιλανδία	1,968	2,037	2,238	2,244	2,260	2,228	2,181	2,016	1,823	1,848
Αυστρία	1,867	1,773	1,674	1,837	1,613	1,569	1,578	1,568	1,474	1,514
Ιρλανδία	1,569	1,495	1,337	1,336	1,451	1,542	1,477	1,600	1,537	1,351
Λουξεμβούργο	1,591	1,613	1,745	1,710	1,738	1,671	1,628	1,655	1,725	1,692
Βέλγιο	1,612	1,385	1,587	1,581	1,660	1,603	1,602	1,399	1,441	1,326
Γαλλία	1,477	1,582	1,493	1,447	1,373	1,341	1,481	1,403	1,443	1,407
Γερμανία	1,636	1,522	1,587	1,565	1,548	1,587	1,530	1,732	1,740	1,745
Κύπρος	1,427	1,521	1,431	1,528	1,565	1,389	1,363	1,136	1,036	0,979
Ισπανία	0,996	0,919	0,934	0,989	1,032	1,119	1,158	1,154	1,177	1,116
Σλοβενία	0,939	1,190	1,164	1,032	0,990	1,030	1,012	1,009	0,974	1,119
Ιταλία	0,214	0,290	0,425	0,446	0,379	0,420	0,462	0,376	0,454	0,522
Σλοβακία	0,745	0,870	0,865	0,829	0,835	0,837	0,788	0,871	0,840	0,890
Μάλτα	1,225	1,287	1,169	1,196	1,209	1,252	1,260	1,026	0,851	0,948
Ελλάδα	0,571	0,590	0,615	0,548	0,502	0,317	0,460	0,395	0,249	0,211
Εσθονία	1,040	1,159	1,026	1,112	1,095	0,972	0,995	1,046	1,091	1,116
Λιθουανία	0,707	0,620	0,703	0,758	0,716	0,839	0,836	0,994	1,201	1,086
Πορτογαλία	0,898	1,079	1,159	1,021	0,959	1,045	1,239	1,010	1,232	1,220
Λετονία	0,492	0,563	0,633	0,720	0,709	0,840	0,893	0,974	1,098	0,998

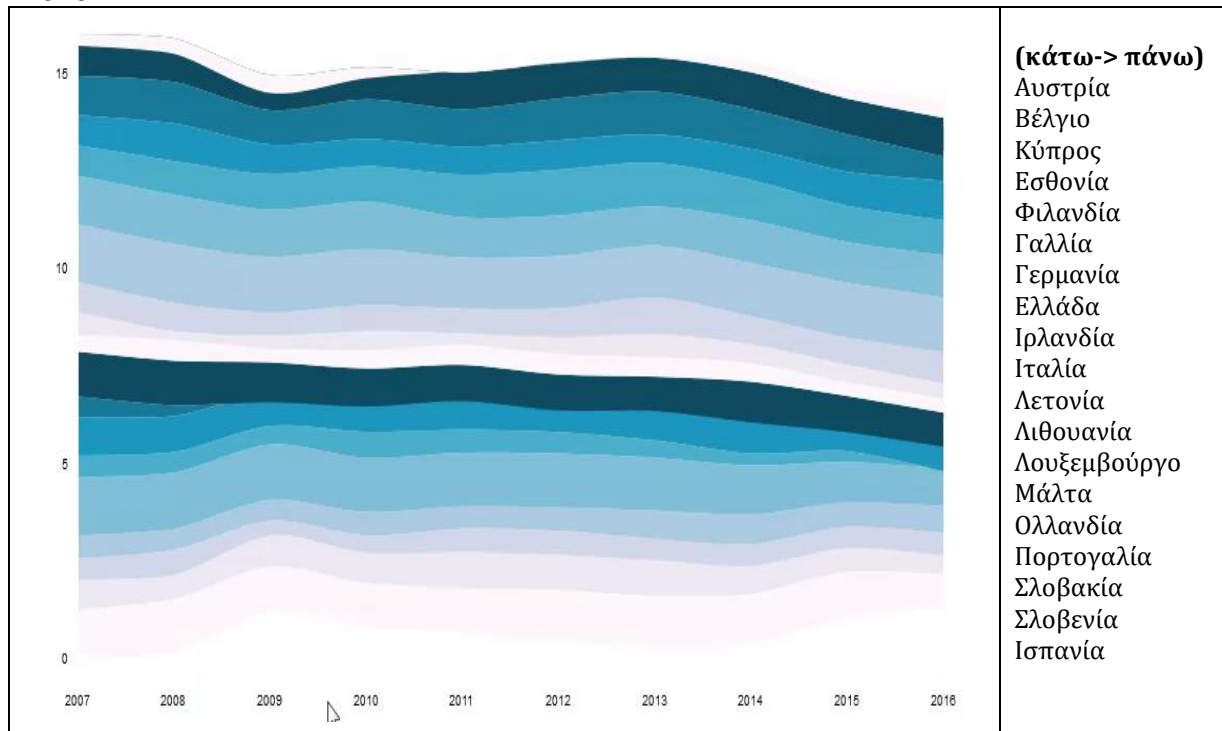
Αντίθετα, ο δείκτης της Λετονίας, η χώρα με τη μικρότερη τιμή μετά την Ιταλία κατά το αρχικό έτος της έρευνας, εμφανίζει καθ' όλη τη διάρκεια των δέκα ετών της κρίσης αυξητική τάση, με εξαίρεση το 2016 (αύξηση 103%). Ομοίως κινήθηκε ο δείκτης της Λιθουανίας. Αν και ο δείκτης ξεκίνησε την κρίση από τις 0,71 μονάδες με την τέταρτη χειρότερη επίδοση και παρ' ότι έπεσε στις 0,62 μονάδες το 2008, στη

συνέχεια ακολούθησε ανοδική πορεία μέχρι το 2015 καταγράφοντας συνολική αύξηση 54% με το τέλος της κρίσης.

Όσον αφορά την εξέλιξη της κυβερνητικής αποτελεσματικότητας στην Ελλάδα, ο δείκτης βρισκόταν στην τρίτη χειρότερη θέση της σχετικής κατάταξης το 2007. Έχοντας σημειώσει μικρή αύξηση τα επόμενα δύο έτη, άρχισε μετέπειτα να μειώνεται διαρκώς και το 2012 έπεσε σε επίπεδο τιμής που ήταν κατά 44,5% χαμηλότερο της αντίστοιχης αρχικής. Παρά την προς τα πάνω αντίδραση το επόμενο έτος, ο δείκτης συνέχισε να φθίνει και το 2016 άγγιξε τις 0,22 μονάδες ταξινομώντας τη χώρα στην τελευταία θέση (μείωση 63%). Την ίδια χρονιά, στις υπόλοιπες χώρες του λεγόμενου Νότου της Ευρωζώνης, ο δείκτης εμφάνισε επιδείνωση στις Κύπρο (-31,4%) και Ιρλανδία (-13,9%), ενώ βελτιώθηκε στην Ιταλία που, ξεπερνώντας την Ελλάδα, κατέλαβε την προτελευταία θέση (+44%), την Πορτογαλία (+32%) και στην Ισπανία (+12%).

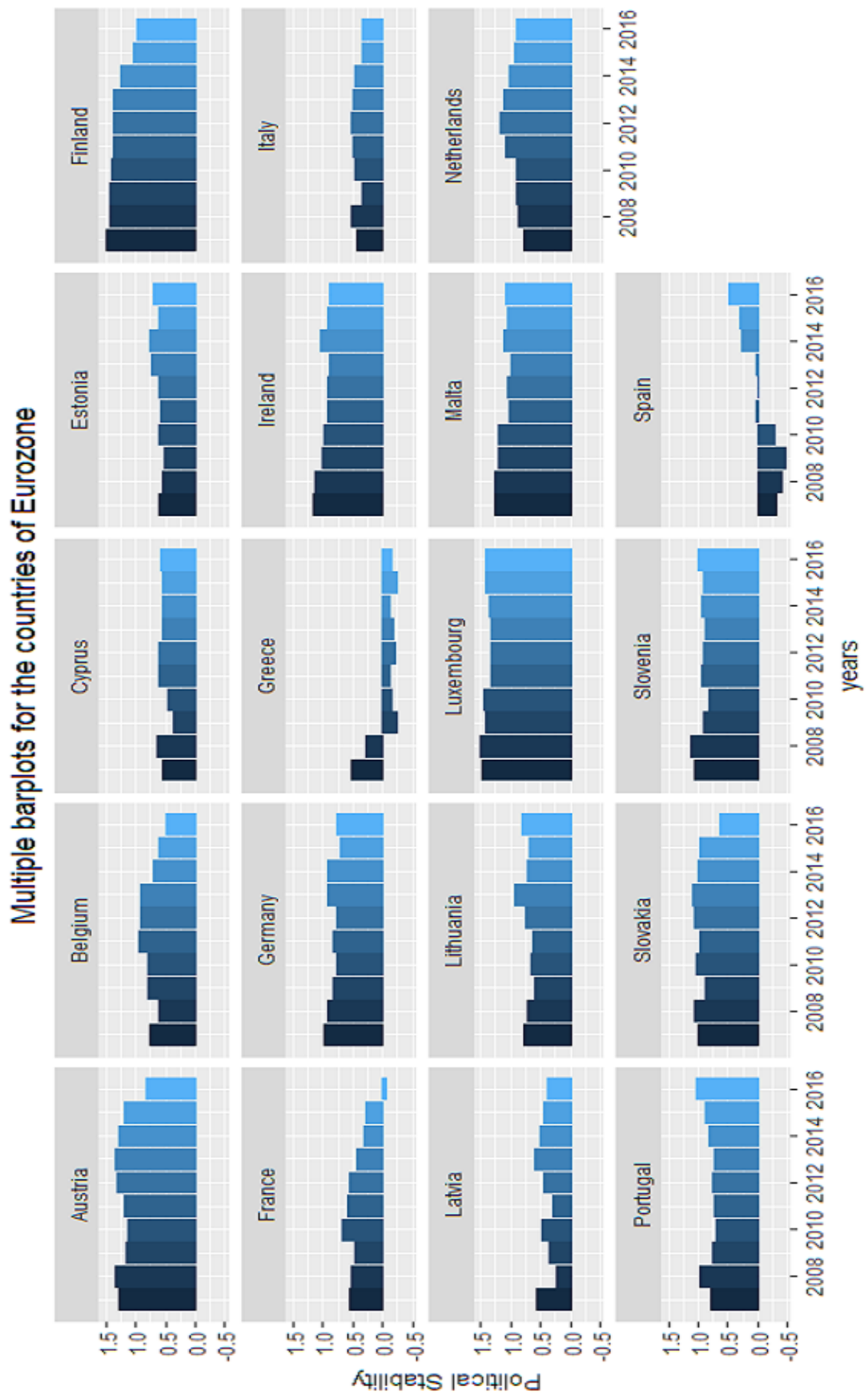
Περνώντας στο σημείο αυτό στις ανεξάρτητες μεταβλητές, η πολιτική σταθερότητα και απουσία βίας απεικονίζεται: α) με ένα γράφημα ροής (Stream Graph, Γράφημα 3), που αποτυπώνει με διαφορετικό χρώμα την εξέλιξη του δείκτη του κάθε κράτους-μέλους του Ευρώ κατά την πάροδο των ετών που μελετάμε και β) με ραβδογράμματα (Bar Plots, Γράφημα 4), που οπτικοποιούν αυτήν την εξέλιξη ανά κράτος-μέλος και έτος.

Γράφημα 3: Γράφημα Ροής του Δείκτη «Πολιτική Σταθερότητα και Απουσία Βίας», 2007-2016

Από τα δύο γραφήματα παρατηρούμε ότι για όλη την υπό εξέταση περίοδο, η υψηλότερη τιμή του δείκτη καταγράφηκε στο Λουξεμβούργο και ακολουθούν οι Φιλανδία, Αυστρία, Μάλτα και Ολλανδία. Ειδικότερα, στο Λουξεμβούργο η ροή της πολιτικής σταθερότητας φαίνεται ότι ήταν σχετικά αταλάντευτη, με τις τελικές τιμές να προσεγγίζουν τις αρχικές και με αυξομειώσεις μικρότερες των $\pm 0,3$ μονάδων από έτος σε έτος. Ανάλογη πορεία χωρίς απότομες ταλαντώσεις, αν και σε χαμηλότερο επίπεδο, εμφάνισε ο δείκτης της Σλοβενίας. Στη Φιλανδία, όμως, η πολιτική σταθερότητα, παρά το γεγονός ότι ήταν σταθερά στη δεύτερη καλύτερη θέση στη σχετική κατάταξη, παρουσίασε φθίνουσα τάση. Σε σχέση με κάθε προηγούμενο έτος, η τιμή του δείκτη μειώνονταν, με εξαίρεση το 2012. Παρομοίως, στην Ολλανδία ο δείκτης αυξήθηκε αθροιστικά 0,34 μονάδες μέχρι το 2012, που αποδείχθηκε σημείο καμπής διότι από τότε επιδεινώνονταν συνεχώς έχοντας απολέσει περίπου 0,22 μονάδες μέχρι το 2016. Ίδιο μοτίβο συμπεριφοράς παρατηρήθηκε στη Γαλλία. Με την έναρξη της κρίσης, πράγματι, ο δείκτης κινήθηκε πτωτικά για τα επόμενα δύο έτη. Το 2010 ανέκαμψε με εντυπωσιακή άνοδο της τάξης του 21%, που απεδείχθη μη διατηρήσιμη. Στη συνέχεια καταρράκωσε δραματικά φθάνοντας το 2016 σε σημείο ναδίρ λαμβάνοντας, για πρώτη φορά, αρνητική τιμή και έχοντας υποστεί μείωση 110%.

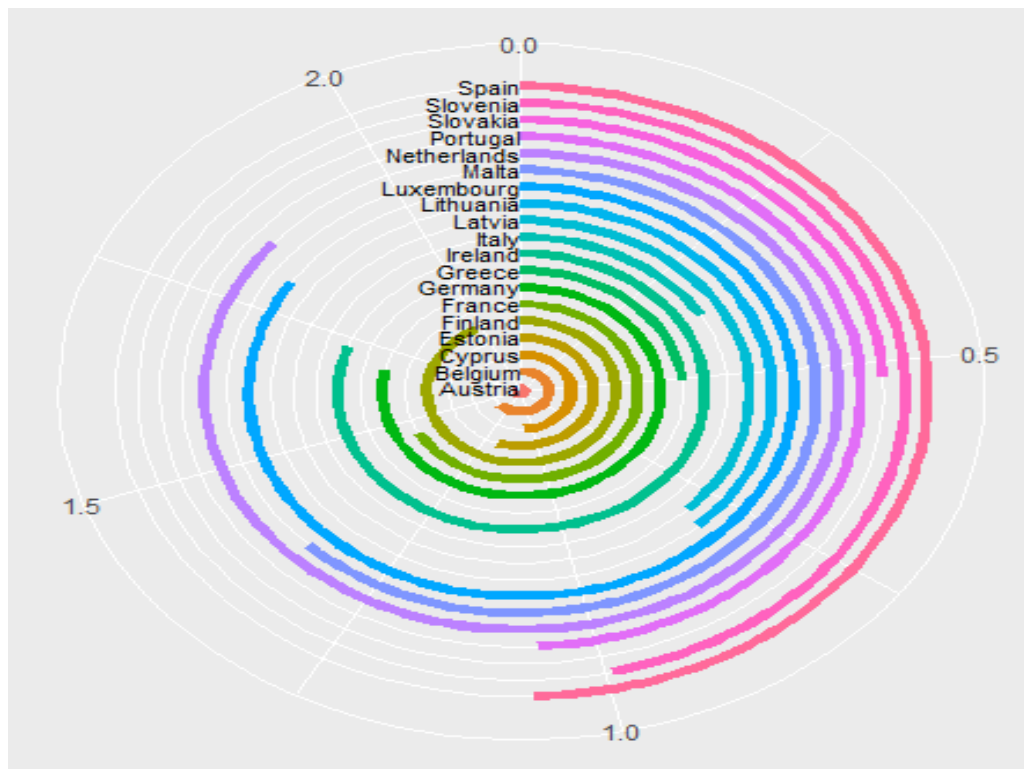
Γράφημα 4: Ράβδο-γράμματα του Δείκτη «Πολιτική Σταθερότητα και Απουσία Βίας», 2007-2016 (ανά χώρα και έτος)

Το ίδιο χρονικό διάστημα, από την άλλη πλευρά, η Ισπανία και η Ελλάδα ήταν οι χώρες με τη χειρότερη επίδοση. Ωστόσο, παρατηρούνται σημαντικές διαφορές μεταξύ τους. Στην Ισπανία ο δείκτης ξεκίνησε την κρίση σε αρνητικό έδαφος εμφανίζοντας έντονες τάσεις επιδείνωσης τα επόμενα δύο έτη. Το 2010 συνέχισε πτωτικά αλλά με φθίνοντα ρυθμό. Το 2011, για πρώτη φορά, γίνεται ελαφρά θετικός. Αν και το 2012 πέφτει πάλι υπό το μηδέν, από το 2013 και μέχρι το τέλος της κρίσης κινούνταν σταθερά στα επίπεδα των +0,5 μονάδων. Στην Ελλάδα ο δείκτης ακολούθησε αντίστροφη πορεία. Το 2007 είχε θετική τιμή, που την απώλεσε κατά το ήμισυ την επόμενη χρονιά. Από το 2009 έως το 2016 παρέμεινε αρνητικός, χωρίς έντονες πτωτικές διακυμάνσεις, λαμβάνοντας τιμές που κυμαίνονταν μεταξύ -0,1 και -0.23 μονάδες.

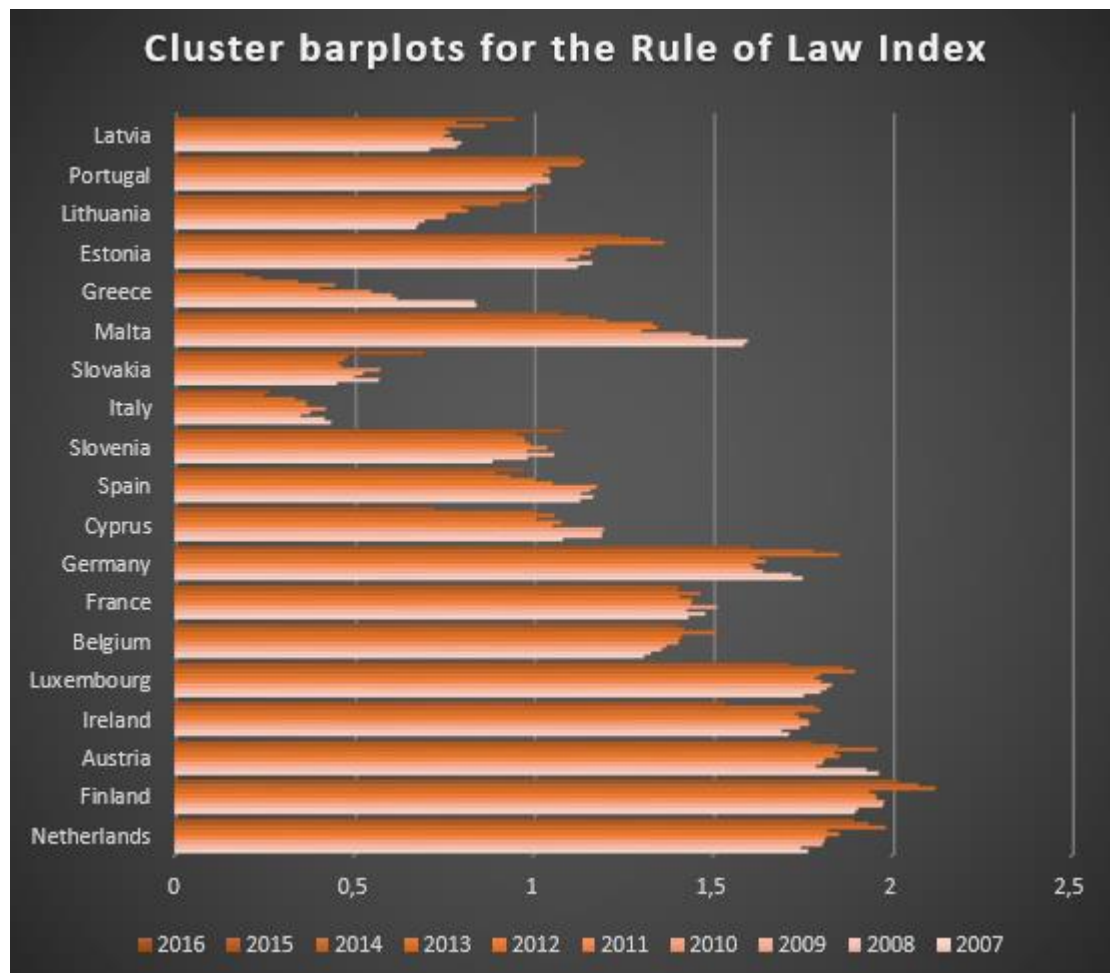
Για να αποτυπώσουμε την απόδοση του κράτους δικαίου, επιλέξαμε να κατασκευάσουμε: α) ένα κυκλικό ραβδόγραμμα (Circular Bar Plot, Γράφημα 5), που αντανακλά τη μέση τιμή του δείκτη ανά χώρα της Ευρωζώνης κατά τη συνολική διάρκεια της χρονικής περιόδου και β) μία συστάδα ραβδογραμμάτων (Cluster Bar Plots, Γράφημα 6) η οποία απεικονίζει σε ενιαίο πλαίσιο τις μέσες τιμές του δείκτη ανά χώρα και έτος.

Γράφημα 5: Κυκλικό Ραβδόγραμμα του Δείκτη «Κράτος Δικαίου», 2007-2016

Γίνεται, λοιπόν, αντιληπτό ότι η Φιλανδία κατέλαβε την πρωτιά για άλλη μια φορά, όπως και στην κυβερνητική αποτελεσματικότητα, ακολουθούμενη από τις Ολλανδία και Αυστρία που βρίσκονταν σε ελάχιστη απόσταση μεταξύ τους. Στον αντίποδα, ο μέσος δείκτης της Ιταλίας παρουσιάζοντας επιδείνωση σημείωσε τη μικρότερη τιμή και έπονταν, από κάτω προς τα πάνω, σε ίδια καθοδική τροχιά, οι αντίστοιχοι της Σλοβακίας και της Ελλάδας.

Γράφημα 6: Συστάδα Ραβδογραμμάτων του Δείκτη «Κράτος Δικαίου», 2007-2016

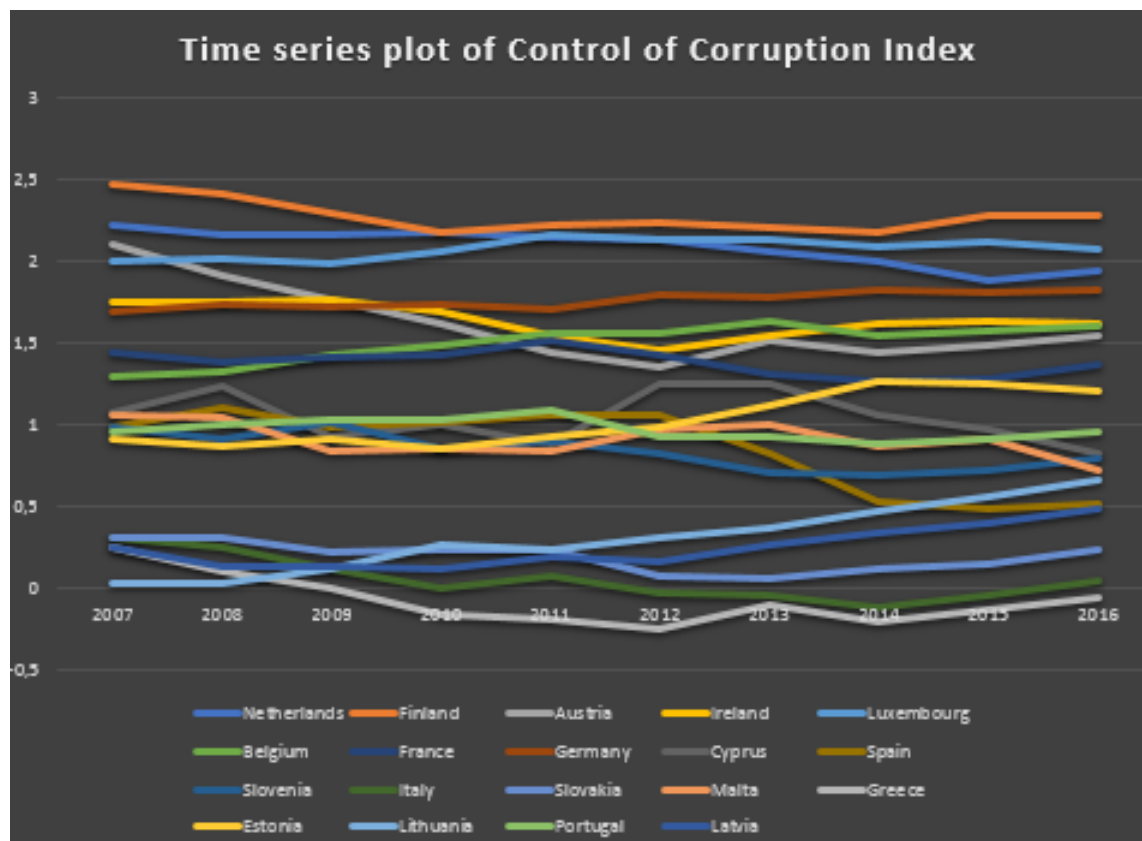

Τρεις βασικές επισημάνσεις κρίνονται ενδιαφέρουσες. Πρώτον, παρά τις σημαντικές τάσεις μείωσης, σε καμία υπό εξέταση χώρα ο εν λόγω δείκτης δεν έλαβε αρνητική τιμή. Δεύτερον, το 2014 αποδεικνύεται χρονιά ορόσημο για το κράτος δικαίου, αφού τότε φαίνεται ότι ο δείκτης αρκετών χωρών, μεταξύ των οποίων των Γερμανίας, Φιλανδίας, Λουξεμβούργου και Βελγίου, σημείωσε την καλύτερη επίδοσή του. Τρίτον, μόνο σε έξι από τα 19 κράτη-μέλη του Ευρώ ο δείκτης εμφάνισε σαφή

σημάδια βελτίωσης. Και η επιπρόσθετη παρατήρηση αφορά στο γεγονός ότι το κράτος δικαίου στη Μάλτα, αν και κατείχε την όγδοη καλύτερη θέση στη σχετική κατάταξη, εμφάνισε συνεχή φθίνουσα πορεία από 2007 μέχρι και το 2016.

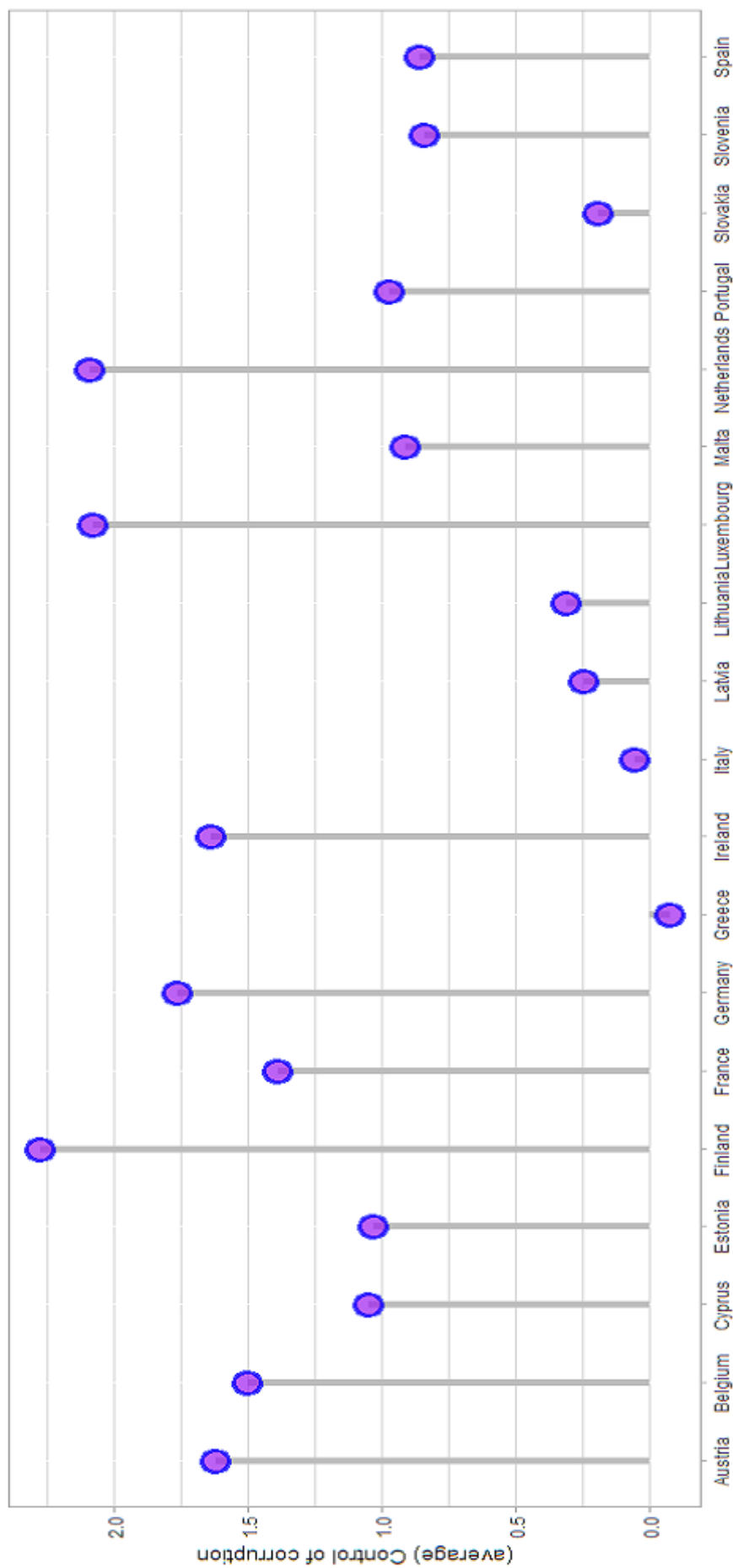
Με τη σειρά του, ο έλεγχος διαφθοράς παρουσιάζεται: α) με ένα χρονοδιάγραμμα εξέλιξης του δείκτη για κάθε χώρα στο συνολικό διάστημα των δέκα ετών (Γράφημα 7) και β) με ένα γράφημα που είναι συνδυασμός διαγράμματος σημείων και ραβδογράμματος (Lollipop/Stern Plot, Γράφημα 8) και το οποίο, καταγράφοντας μέσες αντί για ετήσιες τιμές, εκφράζει με το ύψος της τιμής το αντίστοιχο μέγεθος του ελέγχου.

Γράφημα 7: Γράφημα Χρονολογικών Σειρών του Δείκτη «Έλεγχος Διαφθοράς», 2007-2016 (ανά χώρα και έτος)

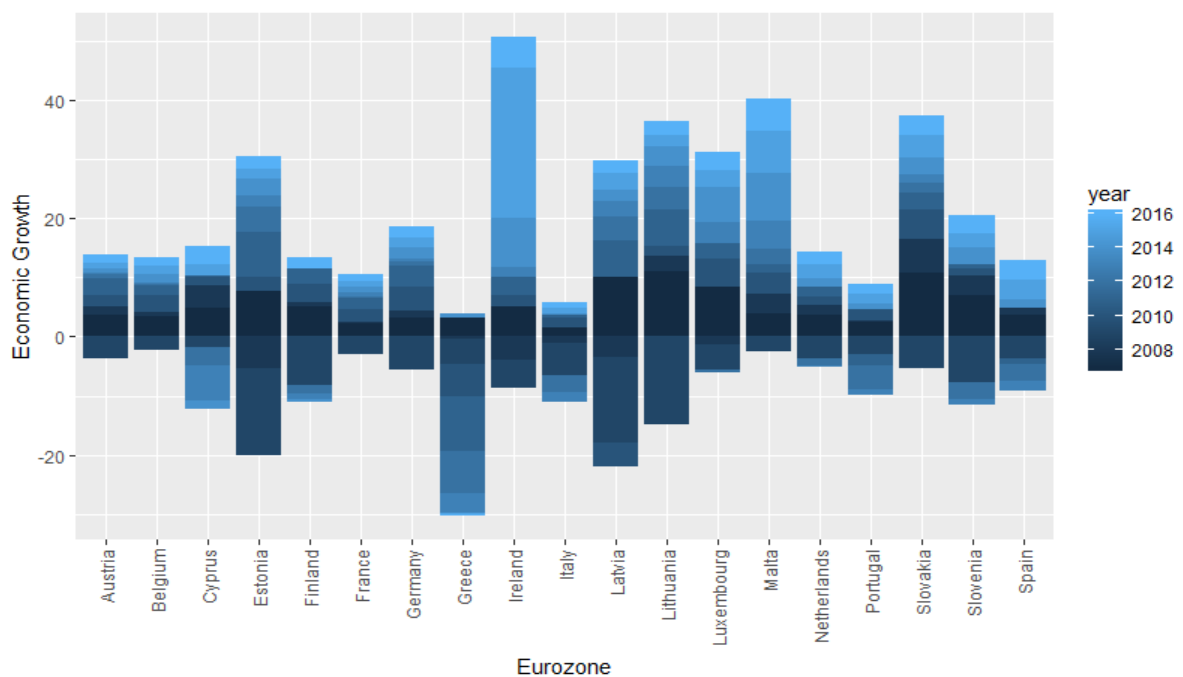
Μελετώντας συνδυαστικά και συγκριτικά τα δύο γραφήματα διαπιστώνεται ότι σε όλη την εξεταζόμενη περίοδο η Φιλανδία είχε τόσο την καλύτερη επίδοση όσο και τη μέγιστη απόλυτη μέση τιμή. Ακολουθούσαν από την Ολλανδία, που από τη δεύτερη θέση το 2007 βρέθηκε στην τρίτη θέση το 2016 και από το Λουξεμβούργο, που από την τέταρτη ανήλθε στη δεύτερη αντίστοιχα. Η χώρα, από την άλλη πλευρά, με τη χειρότερη επίδοση ήταν η Ελλάδα, που από το 2009 μέχρι το 2016 κινούνταν σε αρνητικό έδαφος και έπονταν, κατά αύξουσα σειρά σε μια κλίμακα μονάδων ελάχιστα πάνω από το μηδέν, οι Ιταλία (αρνητικές τιμές μεταξύ 2012 και 2015), Σλοβακία, Λετονία και Λιθουανία. Αξιοσημείωτη είναι η πορεία της Γερμανίας που, με εξαίρεση μια ελαφρά πτώση το 2011, παρέμεινε με χαμηλή αλλά σταθερή ένταση ανοδική και η οποία την έφερε από την έκτη θέση το 2007 στην αντίστοιχη τέταρτη το 2016. Παρομοίως, ο δείκτης της Πορτογαλίας διέγραψε μία από τις σχετικά σταθερότερες τροχιές μεταξύ των χωρών της Ευρωζώνης, με μέση τιμή κοντά στη μονάδα.

Γράφημα 8: Γράφημα Σημείων και Ραβδόγραμμα του Δείκτη «Έλεγχος Διαφθοράς», 2007-2016 (ανά χώρα και έτος)

Ολοκληρώνουμε τη στατιστική ανάλυση των υπό μελέτη ανεξάρτητων και εξαρτημένων μεταβλητών με τα ποσοστιαία δεδομένα του ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης. Η χώρο-χρονική εξέλιξη και δυναμική της τελευταίας απεικονίζεται με ένα στοιβαγμένο ραβδόγραμμα (Γράφημα 9) και τέσσερα επιμέρους γραφήματα χρονολογικών σειρών (Γραφήματα 10-13) στη βάση των τιμών του Πίνακα 2.

Γράφημα 9: Στοιβαγμένο Ραβδόγραμμα του Δείκτη «ΑΕΠ (% μεταβολής)», 2007-2016 (ανά χώρα και έτος)

Γενικά, κατά την εξεταζόμενη χρονική περίοδο, σε όλες οι χώρες της Ευρωζώνης η τιμή του δείκτη αυξομειώνονταν με περισσότερο ή λιγότερο βίαιες διακυμάνσεις. Τα δύο πρώτα έτη η πλειοψηφία των χωρών εμφάνισε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης που, στη συνέχεια, κινήθηκαν καθοδικά για να επανακάμψουν σταθερά στην πορεία. Εξέχουσα περίπτωση ήταν η Ιρλανδία, η οποία κατάφερε μέσα σε έξι χρόνια να φθάσει σε σημείο τετραπλασιασμού του ποσοστού αύξησης του ΑΕΠ της (2015: 25,6%, 2009: - 4,63%, 2007: 5,2%). Αρνητικό ρεκόρ σημείωσε η Ελλάδα, όπου ο σχετικός δείκτης βρισκονταν σε αρνητικό έδαφος στα οκτώ από τα 10 χρόνια της οικονομικής κρίσης.

Πίνακας 2: Ρυθμός Μεταβολής ΑΕΠ (%), 2007-2016 (ανά χώρα και έτος)

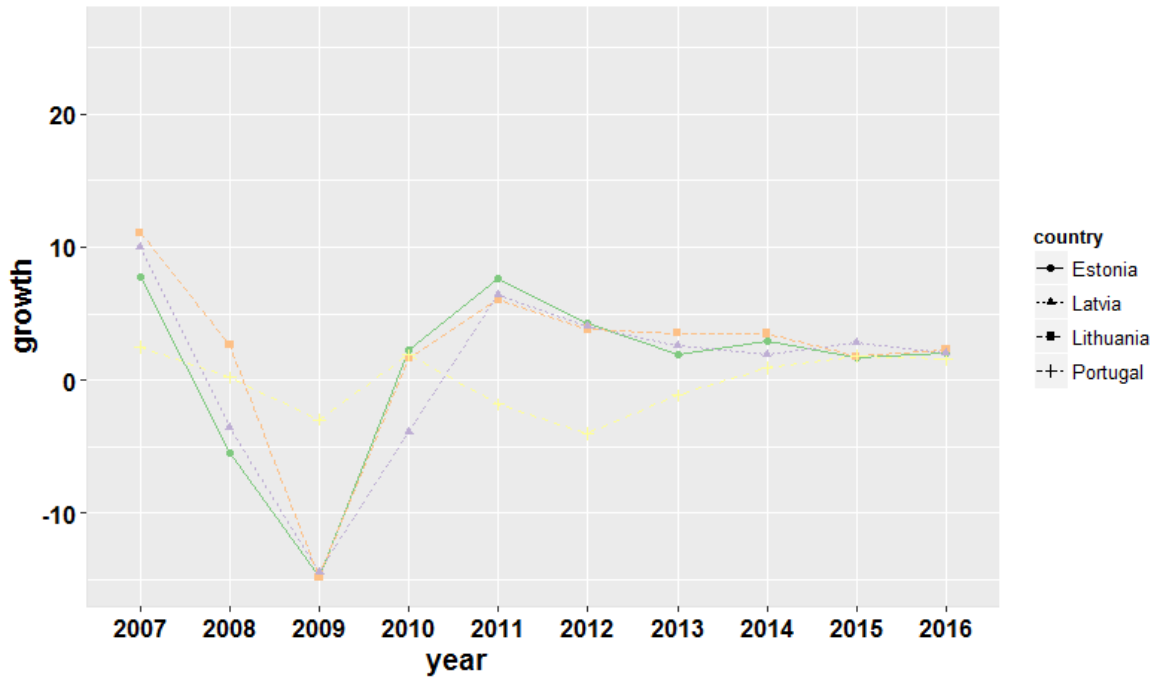
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
<i>Ολλανδία</i>	3,70	1,70	-3,77	1,40	1,66	-1,06	-0,19	1,42	2,26	2,21
<i>Φιλανδία</i>	5,18	0,72	-8,27	2,99	2,57	-1,43	-0,76	-0,63	-0,01	1,93
<i>Αυστρία</i>	3,62	1,55	-3,80	1,93	2,81	0,75	0,12	0,64	0,96	1,48
<i>Ιρλανδία</i>	5,21	-3,94	-4,63	1,80	2,98	0,04	1,64	8,33	25,56	5,14
<i>Λουξεμβούργο</i>	8,35	-1,28	-4,36	4,86	2,54	-0,35	3,65	5,77	2,86	3,08
<i>Βέλγιο</i>	3,45	0,78	-2,25	2,74	1,80	0,23	0,20	1,35	1,40	1,47
<i>Γαλλία</i>	2,36	0,20	-2,94	1,97	2,08	0,18	0,58	0,95	1,07	1,19
<i>Γερμανία</i>	3,26	1,08	-5,62	4,08	3,66	0,49	0,49	1,93	1,74	1,94
<i>Κύπρος</i>	4,82	3,86	-1,77	1,32	0,32	-3,06	-5,93	-1,40	1,98	3,03
<i>Ισπανία</i>	3,77	1,12	-3,57	0,01	-1,00	-2,93	-1,71	1,38	3,43	3,27
<i>Σλοβενία</i>	6,94	3,30	-7,80	1,24	0,65	-2,67	-1,13	2,98	2,26	3,15
<i>Ιταλία</i>	1,47	-1,05	-5,48	1,69	0,58	-2,82	-1,73	0,11	1,00	0,94
<i>Σλοβακία</i>	10,80	5,63	-5,42	5,04	2,82	1,66	1,49	2,75	3,85	3,32
<i>Μάλτα</i>	3,99	3,35	-2,46	3,54	1,42	2,61	4,59	8,17	7,06	5,52
<i>Ελλάδα</i>	3,27	-0,34	-4,30	-5,48	-9,13	-7,30	-3,24	0,74	-0,29	-0,24
<i>Εσθονία</i>	7,75	-5,42	-14,72	2,26	7,60	4,31	1,94	2,89	1,67	2,06
<i>Λιθουανία</i>	11,09	2,63	-14,81	1,64	6,05	3,83	3,51	3,50	1,78	2,30
<i>Πορτογαλία</i>	2,49	0,20	-2,98	1,90	-1,83	-4,03	-1,13	0,89	1,82	1,54
<i>Λετονία</i>	9,98	-3,55	-14,40	-3,94	6,38	4,03	2,58	1,91	2,84	2,08

Ορισμένες τελικές παρατηρήσεις που δείχνουν ότι η οικονομική κρίση, όπως αυτή εκφράστηκε μέσω των μεταβολών της οικονομικής μεγέθυνσης, δεν εμφανίστηκε με την ίδια ένταση και δεν εξελίχθηκε με τον ίδιο ομοιόμορφο ρυθμό, χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής:

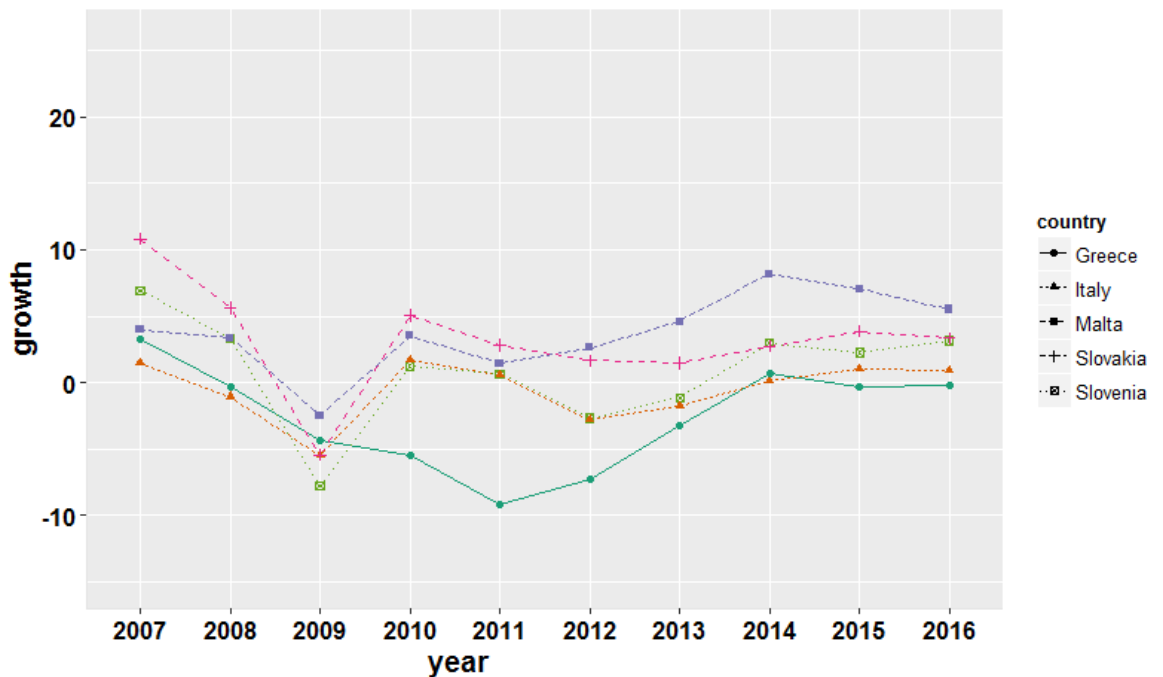
- το 2007, όλα τα κράτη-μέλη του Ευρώ σημείωσαν θετικές μεταβολές του ΑΕΠ. Οι Λιθουανία, Σλοβακία και Λετονία κατέλαβαν, κατά φθίνουσα σειρά, τις τρεις πρώτες θέσεις με ποσοστά αύξησης που ξεπέρασαν ή προσέγγισαν τις δέκα μονάδες,
- το 2009, όλη η ζώνη του Ευρώ βρισκόνταν σε αρνητικό έδαφος με τις Λιθουανία, Λετονία και Εσθονία να καταγράφουν, όπως δείχνει παραστατικά το Γράφημα10, τη μεγαλύτερη πτώση (σχεδόν -15%) και την Κύπρο τη μικρότερη (-1,77%),
- το 2010, η ανάπτυξη επανέκαμψε και απέκτησε θετικό πρόσημο σε 17 από τις 19 χώρες της Ευρωζώνης. Οι τρεις καλύτερες επιδόσεις παρουσιάστηκαν στις Σλοβακία (5,04%), Λουξεμβούργο (4,86%) και Γερμανία (4,08). Οριακά πάνω

από το μηδέν ήταν η Ισπανία (0,01%), ενώ αρνητικά κινήθηκαν μόνο η Ελλάδα (-4,86%) και η Λετονία (-3,94%).

Γράφημα 10: Γραφήματα Χρονολογικών Σειρών του Δείκτη «ΑΕΠ (% μεταβολής)» για Εσθονία, Λετονία, Λιθουανία, Πορτογαλία, 2007-2016 (ανά έτος)

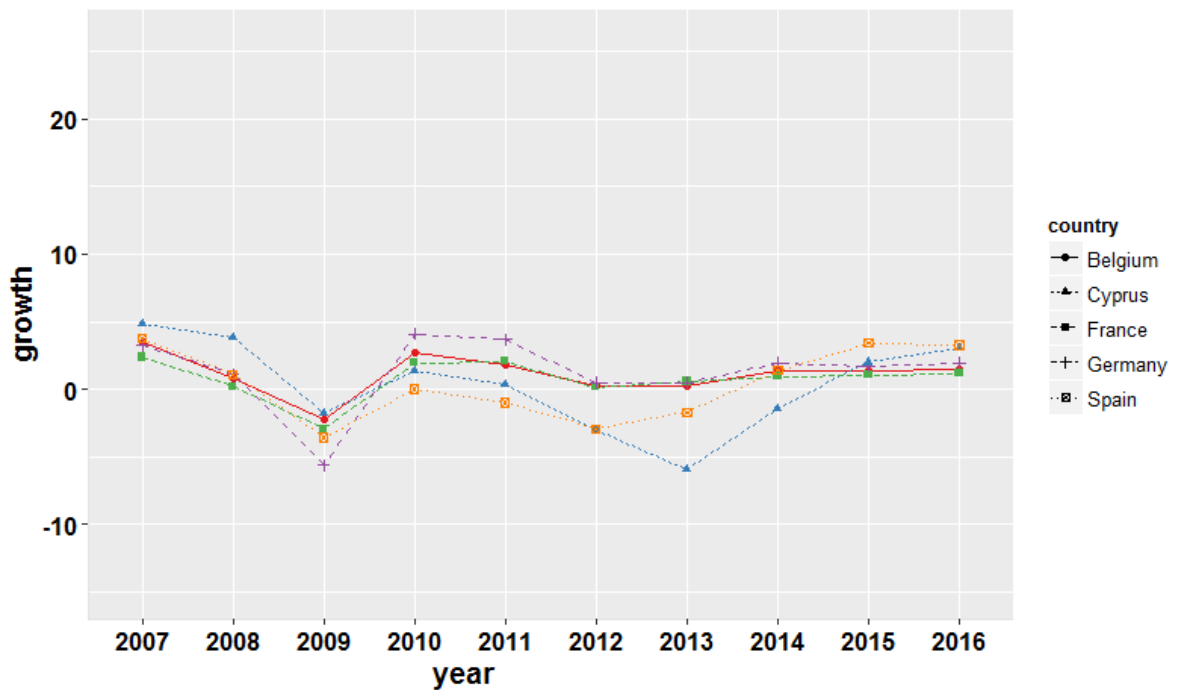

Γράφημα 11: Γράφημα Χρονολογικών Σειρών του Δείκτη «ΑΕΠ (% μεταβολής)» για Ελλάδα, Ιταλία, Μάλτα, Σλοβακία, Σλοβενία, 2007-2016 (ανά έτος)

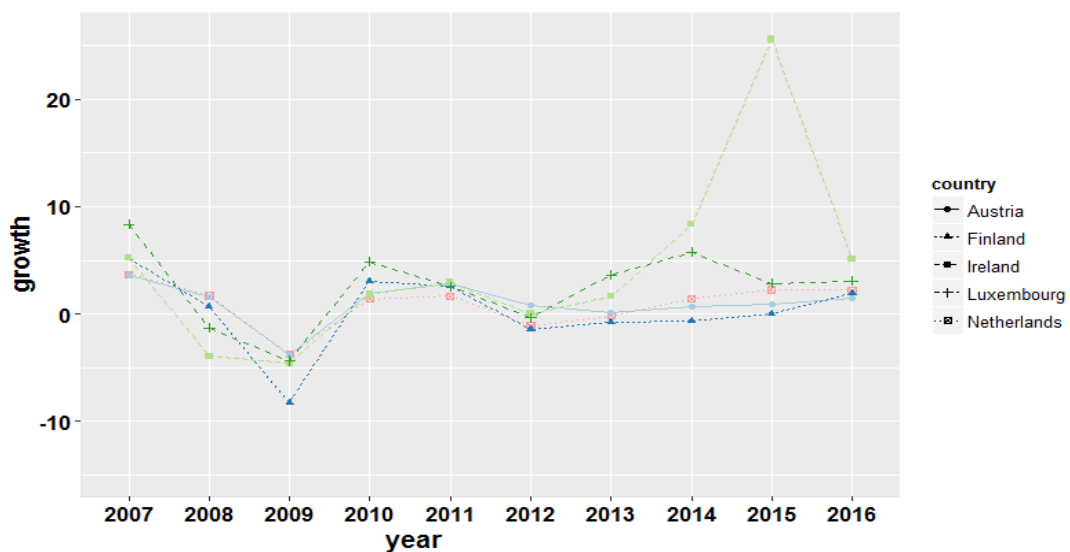
- το 2011, παρομοίως, ο δείκτης εκδήλωσε το ίδιο μοτίβο συμπεριφοράς στο βαθμό που οι 16 από τις 19 χώρες συνέχισαν να βρίσκονται σε θετικό έδαφος. Αυτή τη φορά, ωστόσο, η πρωτιά κερδήθηκε από τα κράτη της Βαλτικής (Εσθονία: 7,60%, Λετονία: 6,38%, Λιθουανία: 6,05%) με τους ρυθμούς μεγέθυνσης στις υπόλοιπες χώρες αυτής της κατηγορίας να εμφανίζουν οριακά ή ελαφριά χαμηλές τάσεις επιβράδυνσης. Στον αντίποδα, η πτώση του ΑΕΠ στην Ελλάδα (Γράφημα 11) συνεχίστηκε με ακόμα μεγαλύτερη βιαιότητα (-9,13%) και ακολούθησαν με εμφανώς χαμηλότερη ένταση οι Πορτογαλία (-1,83%) και Ισπανία (-1,0%),
- κατά τα έτη 2012 και 2013 οι εννέα και οι οκτώ αντίστοιχα από τις 19 υπό εξέταση χώρες ξανά κατρακύλησαν σε αρνητικούς ρυθμούς ανάπτυξης αντίστοιχα,
- το 2014 φαίνεται ότι ήταν έτος ορόσημο. Τα ποσοστά του ΑΕΠ των 17 από τα 19 κράτη μέλη του Ευρώ επανήλθαν και παρέμειναν, στη συνέχεια, σταθερά σε θετικό έδαφος σηματοδοτώντας τη σταδιακή και βιώσιμη επανάκαμψη της ανάπτυξης. Οι μόνες χώρες που κινήθηκαν πτωτικά ήταν η Κύπρος (-1,40%) που τα επόμενα δύο έτη, ωστόσο, ανέκαμψε δυναμικά (2015: 1,98%, 2016: 3,03%) και η Φιλανδία (-0,63%) που εισήλθε σε ανοδική τροχιά ένα χρόνο αργότερα (-0,01% και 1,93% αντίστοιχα). Είναι ενδεικτικό ότι ήταν το 2014 που η Ελλάδα αύξησε, αν και ελαφριά, για πρώτη φορά μετά από πέντε συνεχή έτη, το ΑΕΠ της (0,74%). Όμως, η άνοδος αυτή δεν διατηρήθηκε, καθώς ο δείκτης της χώρας έλαβε οριακά αρνητική τιμή το 2015 (-0,29%) και το 2016 (-0,24%).

Γράφημα 12: Γράφημα Χρονολογικών Σειρών του Δείκτη «ΑΕΠ (% μεταβολής)» για Βέλγιο, Κύπρο, Γαλλία, Γερμανία, Ισπανία, 2007-2016 (ανά έτος)

- από το 2010 μέχρι το 2016 η Γερμανία και η Γαλλία, οι δύο μεγαλύτερες οικονομίες της Ευρωζώνης ως προς το μέγεθος του ΑΕΠ κατά σειρά, σημείωσαν, όπως δείχνει το Γράφημα 12, θετικό πρόσημο οικονομικής μεγέθυνσης, παρά τις τάσεις σταθεροποίησης σε σχετικά χαμηλά επίπεδα,

Γράφημα 13: Γράφημα Χρονολογικών Σειρών του Δείκτη «ΑΕΠ (% μεταβολής)» για Αυστρία, Φινλανδία, Ιρλανδία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, 2007-2016 (ανά έτος)

- το 2016, οι δείκτες των περισσότερων χωρών εμφάνισαν τις μικρότερες αποκλίσεις σε σχέση με τις αντίστοιχες των προηγούμενων ετών, με τιμές που κυμαίνονταν μεταξύ των 1,2 και 3,4 μονάδων. Η Μάλτα είχε το μεγαλύτερο ποσοστό αύξησης του ΑΕΠ (5,52%,). Ακολούθησε η Ιρλανδία (Γράφημα 13) της οποίας ο ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ, έχοντας την προηγούμενη χρονιά καταγράψει πρωτοφανής επίδοση ρεκόρ με διψήφιο αριθμό (25,6%), επιβραδύνθηκε κατά 80% αλλά, ωστόσο, διατήρησε το θετικό πρόσημό του (5,14%), Την ίδια στιγμή, η Ελλάδα, όπως ήδη αναφέρθηκε, ήταν η μόνη χώρα που εξακολουθούσε να βρίσκεται σε ύφεση.

4. Συζήτηση Ευρημάτων

Για την πληρέστερη κατανόηση των ευρημάτων της ανάλυσης που προηγήθηκε χρησιμοποιούμε το γράφημα Πρόσωπα Τσερνώφ (Chernoff Faces), που επιτρέπει την παρουσίαση πολυδιάστατων δεδομένων διαφόρων μεταβλητών με τη μορφή ανθρώπινου προσώπου.²¹ Στην οπτική αυτή απεικόνιση κάθε πρόσωπο αντιπροσωπεύει διαφορετική χώρα ή περιοχή και, παράλληλα, κάθε χαρακτηριστικό στοιχείο του προσώπου εκφράζει τις τιμές των μεταβλητών μέσα από το σχήμα, το μέγεθος, την τοποθέτηση και τον προσανατολισμό του. Ο Πίνακας 3, για παράδειγμα, καταγράφει πως οι επιλεχθείσες ανεξάρτητες και εξαρτημένες μεταβλητές της παρούσας μελέτης αντιστοιχίζονται με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά προσώπου.²²

²¹ Το γράφημα σχεδιάστηκε το 1973 από το Herman Chernoff, που υπήρξε Καθηγητής Στατιστικής στα Harvard και Stanford και Εφαρμοσμένων Μαθηματικών στο MIT. Η κατασκευή του βασίστηκε στη διαπίστωση ότι οι άνθρωποι έχουν την ικανότητα όχι μόνο να αναγνωρίζουν πρόσωπα αλλά και να εντοπίζουν αλλαγές σ' αυτά με χαρακτηριστική ευκολία. Πρβλ, Chernoff, 1973.

²² Πιο αναλυτικά, αντιστοιχούμε τις υπό εξέταση πέντε μεταβλητές της περιπτώσιολογικής μελέτης μας με τα χαρακτηριστικά προσώπου του Chernoff Faces. Δεδομένου ότι μπορούμε να απεικονίσουμε παραπάνω από 15 διαφορετικές μεταβλητές σε κάθε πρόσωπο, η αντιστοίχιση των πέντε μεταβλητών έγινε με τρόπο ώστε οι διαφορές μεταξύ τους ως προς τα περισσότερο σημαντικά χαρακτηριστικά του προσώπου να είναι πιο ορατές από χώρα σε χώρα. Στο λογισμικό πρόγραμμα που χρησιμοποιούμε για την κατασκευή του Chernoff

Πίνακας 3: Αντιστοίχιση Μεταβλητών και Χαρακτηριστικών Προσώπου Βάσει του Διαγράμματος Chernoff Faces

Μεταβλητές	Χαρακτηριστικά Προσώπου
Κυβερνητική Αποτελεσματικότητα	Ύψος Προσώπου Σχήμα Στόματος (χαμόγελο ή όχι) Στυλ Μαλλιών
Οικονομική Ανάπτυξη	Πλάτος Στόματος Όγκος Μαλλιών Ύψος Αυτιών
Πολιτική Σταθερότητα και Απουσία Βίας	Μήκος Προσώπου Ύψος Ματιών Ύψος Μύτης
Έλεγχος Διαφθοράς	Δομή Προσώπου Εύρος Ματιών Πλάτος/εύρος Μύτης
ΚράτοςΔικαίου	Ύψος Στόματος Ύψος Μαλλιών Μήκος Μύτης

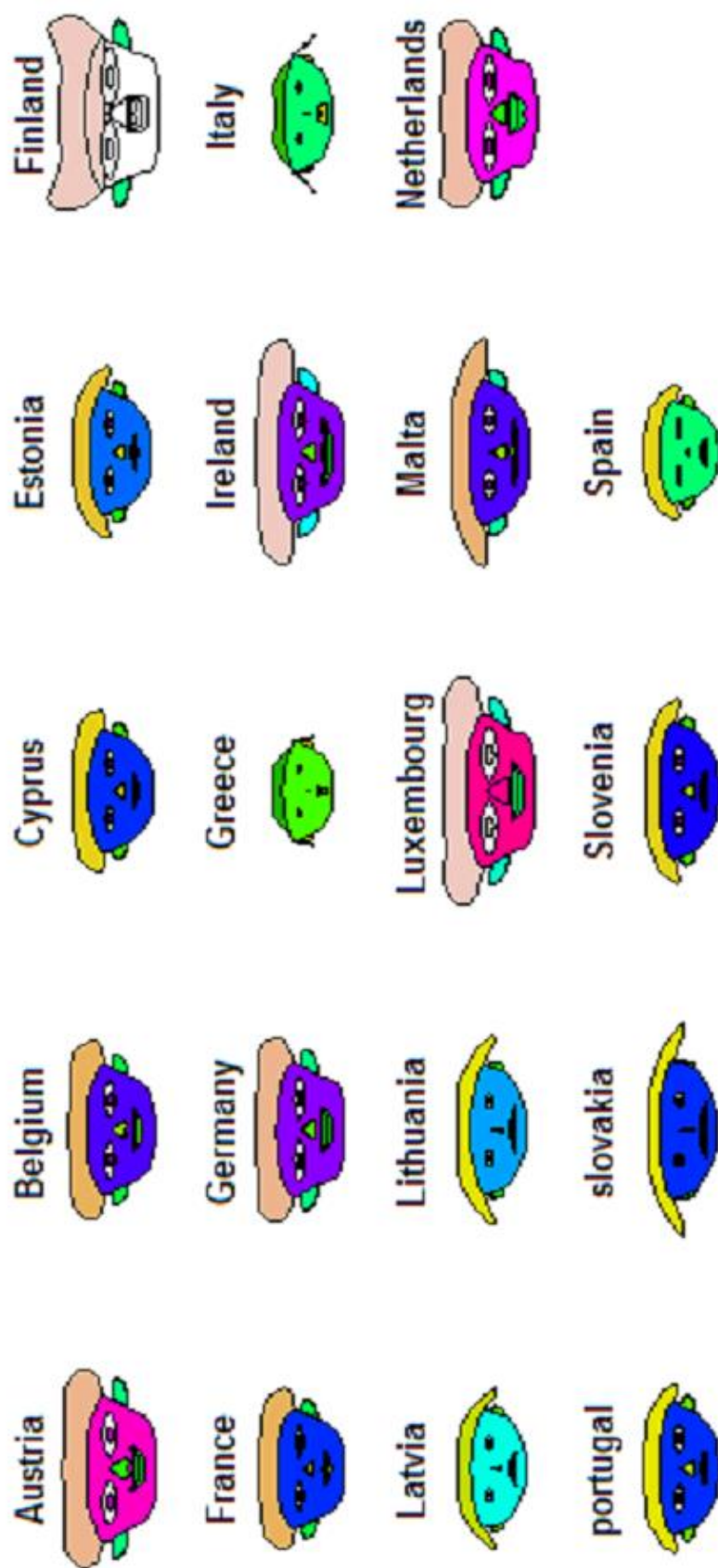
Από το σύνολο των προσώπων του Γραφήματος 13, που σχηματοποιήθηκαν βάσει της επεξεργασίας των τιμών των μεταβλητών για τη συνολική υπό εξέταση χρονική περίοδο, επιλέγουμε να περιγράψουμε τα πρόσωπα τα οποία αντιστοιχούν στις Φιλανδία, Αυστρία και Ελλάδα. Οι τρεις αυτές χώρες επιλέχθηκαν ως αντιπροσωπευτικά παραδείγματα τόσο του φάσματος όσο και του ίδιου επιπέδων τιμών που λαμβάνουν όλες οι μεταβλητές, δηλαδή υψηλές (Φιλανδία), χαμηλές

Faces, εκ κατασκευής η εντολή την οποία εισάγουμε στην R, όταν δεν συμπληρώνεται ο ανώτατος αριθμός μεταβλητών (15+), κάνει ένα είδος επανατοποθέτησης των ίδιων μεταβλητών σε περισσότερα από ένα χαρακτηριστικά του προσώπου προκειμένου όλα, δηλαδή μεταβλητές-χαρακτηριστικά, να αντιστοιχίζονται. Ωστόσο, ο Πίνακας 3 δεν αντικατοπτρίζει την αντιστοίχιση του προγράμματος, διότι αυτή 'προσαρμόστηκε' ελαφρά για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας.

(Ελλάδα) και σχεδόν 'ουδέτερες', αριθμητικά κοντά σε μία από τις δύο προηγούμενες. Με τον τρόπο αυτό γίνεται περισσότερο κατανοητή η σύγκριση, γιατί αρκετά κράτη-μέλη του Ευρώ κυμαίνονται στα ίδια επίπεδα με αποτέλεσμα να μη διαφοροποιούνται κατά πολύ τα χαρακτηριστικά των προσώπων τους.

Γράφημα 14: Γράφημα Chernoff Faces

a comparative view of EZ countries using Chernoff faces

Το πρόσωπο της Φιλανδίας, λοιπόν, έχει το μεγαλύτερο πλάτος μύτης και το μεγαλύτερο εύρος ματιών, γιατί ο δείκτης ελέγχου διαφθοράς της χώρας έχει τη μεγαλύτερη τιμή. Ο δείκτης οικονομικής μεγέθυνσης της χώρας φαίνεται από το πλάτος του στόματος και το ύψος των αυτιών να λαμβάνει τιμή μικρότερη από τον αντίστοιχο δείκτη της Αυστρίας. Στην τελευταία διαπιστώνουμε ότι ο ίδιος δείκτης λαμβάνει σαφώς μεγαλύτερη τιμή σε σύγκριση με αυτόν της Ελλάδας. Το πρόσωπο που αντιστοιχεί στην Ελλάδα έχει το μικρότερο στόμα στο σύνολο των εξεταζόμενων προσώπων, επισήμανση που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι εδώ συναντάμε την ελάχιστη τιμή του δείκτη. Όσον αφορά το δείκτη του κράτους δικαίου της Ελλάδας παρατηρούμε ότι λαμβάνει την ελάχιστη τιμή, αφού το στόμα καταλαμβάνει το χαμηλότερο σημείο του προσώπου και το μήκος της μύτης, σε συνδυασμό με το ύψος των μαλλιών, είναι πάρα πολύ μικρό. Αμέσως μετά, με μεγάλη διαφορά, ακολουθεί ο δείκτης κράτους δικαίου της Αυστρίας και έπεται ο αντίστοιχος της Φιλανδίας. Αναφορικά με το δείκτη πολιτικής σταθερότητας, η Ελλάδα εξακολουθεί να λαμβάνει τη χειρότερη τιμή, όπως φαίνεται από το εύρος του προσώπου. Οι αντίστοιχοι δείκτες των Φιλανδία και Αυστρία λαμβάνουν υψηλότερες τιμές, με το εύρος του προσώπου, το ύψος της μύτης και το ύψος των ματιών να διαφαίνονται ελαφρώς μεγαλύτερα στο πρόσωπο της Φιλανδίας.

Συνολικότερα, από το Γράφημα 13 μπορούμε, συνδυάζοντας τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά προσώπου ανά μεταβλητή, να κατατάξουμε τις χώρες της ζώνης του Ευρώ σύμφωνα με τη μέση τιμή που λαμβάνουν οι πέντε εξεταζόμενοι δείκτες (Πίνακας 4). Εστιάζοντας, για παράδειγμα, στο δείκτη κυβερνητικής αποτελεσματικότητας, διαπιστώνεται ότι η Φιλανδία καταλαμβάνει την πρώτη θέση σε σημαντική απόσταση από τις υπόλοιπες χώρες, αφού το στυλ των μαλλιών είναι διαφορετικό, το ύψος του προσώπου μεγαλύτερο και το χαμόγελο πιο 'πλατύ' σε σύγκριση με τα άλλα πρόσωπα που απεικονίζονται. Ακολουθεί στη δεύτερη θέση η Ολλανδία και έπονται το Λουξεμβούργο, η Αυστρία και η Γερμανία. Ομοιοτρόπως, η επόμενη πεντάδα αποτελείται από τις Βέλγιο, Ιρλανδία, Γαλλία, Κύπρο και Μάλτα. Στις επόμενες χώρες οι αποκλίσεις του δείκτη είναι μικρές. Διαφαίνεται, όμως ότι προηγείται η Εσθονία, που την ακολουθούν οι Ισπανία, Σλοβενία, Λιθουανία, Σλοβακία και Λετονία. Στις τελευταίες δύο θέσεις, με αρκετή διαφορά από την προηγούμενη θέση, βρίσκονται κατά σειρά η Ελλάδα και η Ιταλία. Όσον αφορά, επιπλέον, τον έλεγχο της διαφθοράς, η Φιλανδία εμφανίζει την καλύτερη επίδοση και

ακολουθούν με ελάχιστη διαφορά οι Ολλανδία και Λουξεμβούργο. Αρκετά ικανοποιητική διαφαίνεται η έκβαση της προσπάθειας εξάλειψης του φαινομένου που καταβάλουν, κατά σειρά επιτυχίας, οι Γερμανία, Ιρλανδία, Αυστρία, Βέλγιο, Γαλλία, Κύπρος και Εσθονία. Στην Ελλάδα, δυστυχώς, ο δείκτης έχει τη χαμηλότερη τιμή, χωρίς σοβαρές ενδείξεις βελτίωσης, γεγονός που καταδεικνύει ότι η διαφθορά είναι βαθιά ριζωμένη.

Πίνακας 4: Μέσες Τιμές των Δεικτών των Πέντε υπό Εξέταση Μεταβλητών, 2007-2016

	Κυβερνητική Αποτελεσματικότητα	Κατάταξη	Οικονομική Μεγέθυνση	Κατάταξη	Πολιτική Σταθερότητα	Κατάταξη	Έλεγχος Διαφθοράς	Κατάταξη	Κράτος Δικαίου	Κατάταξη
Ολλανδία	1,779	2	0,934	10	0,968	7	2,093	2	1,842	3
Φιλανδία	2,084	1	0,230	16	1,311	2	2,277	1	1,981	1
Αυστρία	1,647	4	1,006	9	1,200	3	1,621	6	1,857	2
Ιρλανδία	1,469	7	4,214	1	0,985	5	1,641	5	1,728	5
Λουξεμβούργο	1,677	3	2,514	4	1,400	1	2,079	3	1,806	4
Βέλγιο	1,520	6	1,118	7	0,750	11	1,504	7	1,392	8
Γαλλία	1,445	8	0,762	13	0,432	16	1,386	8	1,442	7
Γερμανία	1,619	5	1,306	6	0,846	9	1,766	4	1,685	6
Κύπρος	1,337	9	0,317	15	0,543	14	1,051	9	1,060	12
Ισπανία	1,060	13	0,378	14	-0,036	18	0,857	13	1,063	11
Σλοβενία	1,046	14	0,892	11	0,951	8	0,842	14	0,993	14
Ιταλία	0,399	19	-0,529	18	0,445	15	0,059	18	0,359	19
Σλοβακία	0,837	16	3,194	3	0,969	6	0,195	17	0,519	17
Μάλτα	1,142	10	3,778	2	1,123	4	0,910	12	1,351	9
Ελλάδα	0,446	18	-2,631	19	-0,053	19	-0,072	19	0,508	18
Εσθονία	1,065	12	1,033	8	0,624	13	1,033	10	1,191	10
Λιθουανία	0,846	15	2,150	5	0,730	12	0,309	15	0,809	15
Πορτογαλία	1,082	11	-0,112	17	0,810	10	0,973	11	1,058	13
Λετονία	0,792	17	0,791	12	0,429	17	0,248	16	0,794	16

Από την επεξεργασία των στοιχείων του παραπάνω Πίνακα μία επιπρόσθετη διαπίστωση είναι αξιοσημείωτη. Αν διαχωρίσουμε τη ζώνη του Ευρώ σε χώρες Βορρά και Νότου (συμπεριλαμβανομένης της Γαλλίας), παρατηρούμε ότι οι δείκτες στις χώρες του τελευταίου βρίσκονται σε σαφώς χαμηλότερα επίπεδα (σε μικρότερο βαθμό της Γαλλίας και της Μάλτας). Από τις χώρες του Βορρά, οι Φιλανδία, Ολλανδία, Λουξεμβούργο και Αυστρία παρουσιάζουν από τις υψηλότερες τιμές στους περισσότερους δείκτες, ενώ οι Λετονία, Λιθουανία, Σλοβακία, Σλοβενία και Εσθονία από τις χαμηλότερες αντίστοιχα.

Υπό το πρίσμα αυτής της συζήτησης, το βασικό εύρημα που προκύπτει από την ανάλυση πάνελ δεδομένων, με την εφαρμογή της μεθόδου των σταθερών επιδράσεων, είναι ότι από τις τέσσερις ανεξάρτητες μεταβλητές, μόνο η χρηστή διοίκηση του κράτους δικαίου και η πολιτική σταθερότητα και απουσία βίας αποδεικνύονται στατιστικά σημαντικές. Είναι οι δύο αυτοί δείκτες που επηρεάζουν θετικά την κυβερνητική αποτελεσματικότητα και η οποία ενισχύεται: α) κατά 0,2 μονάδες, όταν ο δείκτης της πολιτικής σταθερότητας βελτιώνεται κατά μία ποσοστιαία μονάδα και β) κατά 0,5 μονάδες με κάθε μοναδιαία άνοδο του δείκτη του κράτους δικαίου.

Ένα άλλο εύρημα, απόρροια της δημιουργίας του δυναμικού μοντέλου και σε πλήρη εναρμόνιση με το απλό μοντέλο, χρήζει προσοχής. Λαμβάνοντας τρέχουσες και παρελθοντικές τιμές των μεταβλητών, κατά το τρέχον έτος t , η κυβερνητική αποτελεσματικότητα επηρεάζεται από τις τιμές που αυτή λαμβάνει το αμέσως προηγούμενο έτος, δηλαδή το έτος $t-1$, καθώς και από την τρέχουσα πολιτική σταθερότητα και απουσία βίας και την τρέχουσα κατάσταση του κράτους δικαίου, παραμένοντας τελείως ανεπηρέαστη από παρελθοντικές τιμές όλων των υπό μελέτη ανεξάρτητων μεταβλητών. Πιο συγκεκριμένα, η αποτελεσματικότητα της κυβέρνησης σε κράτη-μέλη του Ευρώ παρατηρούμε ότι εξαρτάται από την πορεία της κατά το έτος που προηγήθηκε. Δηλαδή, αν σημείωσε επιτυχία την προηγούμενη χρονιά θα συνεχίσει την ίδια καλή πορεία και την επόμενη χρονιά σε μεγαλύτερη κλίμακα. Αντίθετα, αν η κυβερνητική αποτελεσματικότητα κινείται σε χαμηλά επίπεδα την προηγούμενη χρονιά, θα εξακολουθήσει να κινείται στο ίδιο μοτίβο την επόμενη χρονιά. Επιπλέον, επιβεβαιώνεται ότι η ανοδική ή καθοδική πορεία της τιμής αυτής της εξαρτημένης μεταβλητής είναι ανάλογη της αντίστοιχης πορείας των δεικτών του κράτους δικαίου και της πολιτικής σταθερότητας και απουσίας βίας. Τέλος, η

οικονομική μεγέθυνση κάθε χώρας της ζώνης του Ευρώ διαφαίνεται για άλλη μία φορά ως μη σημαντικός παράγοντας προσδιορισμού της κυβερνητικής αποτελεσματικότητας.

5. Καταληκτική Επισήμανση

Η έρευνα έδειξε ότι η κυβερνητική αποτελεσματικότητα στα κράτη-μέλη του Ευρώ προσδιορίζεται, βασικά, από την εύρυθμη λειτουργία του κράτους δικαίου και την πολιτική σταθερότητα και απουσία βίας. Αντίθετα, η επίδραση του ρυθμού μεταβολής του ΑΕΠ διαπιστώνεται ότι είναι στατιστικά ασήμαντη. Συνεπώς, το πρώτο συμπέρασμα είναι ότι η οικονομική κρίση στην Ευρωζώνη δεν φαίνεται να συνέδραμε άμεσα στην υπονόμευση ή την επιδείνωση της κυβερνητικής αποτελεσματικότητας των κρατών-μελών του. Το δεύτερο συμπέρασμα, ως εκ τούτου, είναι ότι η σταδιακή επάνοδος των κρατώ-μελών του Ευρώ σε βιώσιμους θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης δεν αναμένεται να πρωταγωνιστήσει για τη βελτίωση της απόδοσης των κυβερνήσεων και, κατ' επέκταση, να συμβάλει καθοριστικά στο ξεθώριασμα του αρνητικού πολιτικού και κοινωνικού αποτυπώματος της κρίσης. Προς την τελευταία αυτή κατεύθυνση, αποφασιστικό ρόλο εκτιμάται, τουλάχιστον βάσει των πορισμάτων της παρούσας μελέτης, ότι θα διαδραματίσουν, κυρίως, η ενδυνάμωση του κράτους δικαίου και της πολιτικής σταθερότητας.

Βιβλιογραφία

(δεν συμπεριλαμβάνονται τα δεδομένα των ΠΔΔ της Παγκόσμιας Τράπεζας και το σύνολο των στατιστικών πηγών)

Ελληνική

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017, *Λευκή Βίβλος για το Μέλλον της Ευρώπης. Προβληματισμοί και Σενάρια για την ΕΕ των 27 έως το 2025*, COM (2017), 2025, Βρυξέλλες, 1 Μαρτίου.

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, The President, 2017, «Η Διακήρυξη της Ρώμης (25 Μαρτίου 2017)». Δελτίο Τύπου 149/17, 25/03/2017 http://www.consilium.europa.eu/press-releases-pdf/2017/3/47244656633_el.pdf (πρόσβαση 7 Μαΐου 2017).

Χρυσοχόου Ν. Δημήτρης, 2017, *Γνωρίζοντας τον Κοινωνικό Κόσμο. Ορίζουσες ως Ορίζοντες Διεννόησης*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα.

Ξένη

Baker Andrew, 2010, “Restraining Regulatory Capture? Anglo-America, Crisis Politics and Trajectories of Change in Global Financial Governance”, *International Affairs*, 86: 3, 647-663.

Bada Oualid and Liebl Dominik, 2014, “pht: Panel Data Analysis With Heterogeneous Time Trends in R”, *Journal of Statistical Software*, 59:6, 1-33.

Baltagi H. Badi, 2005, *Econometric Analysis of Panel Data*, 3rd ed., John Wiley & Sons, Chichester.

Barrett Gavin, 2018, “European Economic Governance: Deficient in Democratic Legitimacy?”, *Journal of European Integration*, 40:3, 249-264.

Barro J. Robert, 1991, “Economic Growth in a Cross Section of Countries”, *The Quarterly Journal of Economics*, 106:2, 407-443.

Bealey Frank, 1999, *The Blackwell Dictionary of Political Science: A User’s Guide to Its Terms*, Blackwell, Oxford.

Beaudonnet Laurie and Gomez Raul, 2017, “Red Europe versus no Europe? “The Impact of Attitudes Towards the EU and the Economic Crisis on Radical-Left Voting,” *West European Politics*, 40:2, 316-335.

BIS (Bank for International Settlements), α.χ., *Speeches on the Recent Financial Crisis*, <https://www.bis.org/fc.htm> (πρόσβαση 1 Ιουνίου 2018).

- Blondel Jean, 1992, "Executives", στο Hawkesworth Mary and Kogan Maurice (eds.), *Encyclopedia of Government and Politics*, τμ. Ι, Routledge, London and New York, 267-278.
- Blundell Richard and Bond Stephen, 1998, "Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models", *Journal of Econometrics*, 87:1 115-143.
- Boughton M. James, Lambardi Domenico and Malkin Anton, 2017, "The Limits of Global Economic Governance After the 2007-09 International Financial Crisis", *Global Policy*, 8: Supplement, 30-41.
- Bowman Jonathan, 2006, "The European Union Democratic Deficit. Federalists, Skeptics, and Revisionists", *European Journal of Political Theory*, 5:2, 191-212.
- Calise Mauro and Lowi J. Theodore, 2010, *Hyperpolitics. An Interactive Dictionary of Political Science Concepts*, The University of Chicago Press, Chicago and London.
- Calzolari Giorgio and Magazzini Laura, 2013, "Testing Initial Conditions in Dynamic Panel Data Models", *Working Paper Series*, Department of Economics, University of Verona, 2036-2919.
- Caporaso A. James, Kim Min-hyung, Durrett N. Warren and Wesley B. Richard, 2015, "Still a Regulatory State? The European Union and the Financial Crisis", *Journal of European Public Policy*, 22:7, 889-907.
- Cavallaro Mateo, 2018, "Radical Right Parties and European Economic Integration: Evidence from the Seventh European Parliament", *European Union Politics*, 19:2, 321-343.
- Chernoff Herman, 1973, "The Use of Faces to Represent Points in K-Dimensional Space Graphically", *Journal of the American Statistical Association*, 68:342, 361-368.
- Chiozza Giacomo and Manzetti Luigi, 2015, "Perceptions of Competence and the European Economic Crisis: A Micro-Level Analysis", *Political Research Quarterly*, 68:3, 457-473.
- Cox W. Gary and Weingast R. Barry, 2018, "Executive Constraint, Political Stability, and Economic Growth", *Comparative Political Studies*, 51:3, 279-303.
- Croissant Yves and Millo Giovanni, 2008, "Panel Data Econometrics in R: The plm Package", *Journal of Statistical Software*, 27:2, 1-43.
- European Commission, 2017α, *10 Years Since the Start of the Crisis: Back to Recovery Thanks to Decisive EU Action*, Brussels, Press Release, 9 August.http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-2401_en.htm (πρόσβαση: 10 Απριλίου 2018).
- European Commission, 2017β, *President Jean-Claude Juncker's State of the Union Address 2017. Catching the Wind in Our Sails*, Brussels, 13 September

- <http://europa.eu/rapid/attachment/SPEECH-17-3165/en/EN-FR-DE-Speech.pdf>
(πρόσβαση: 11 Απριλίου 2018).
- European Commission, 2017γ, *State of the Union 2017. Letter of Intent*, Strasbourg, 13 September https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/letter-of-intent-2017_en.pdf (πρόσβαση: 11 Απριλίου 2018).
- European Commission, 2009, *Economic Crisis in Europe: Causes, Consequences and Responses*, Luxembourg, European Economy 7, http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication15887_en.pdf (πρόσβαση: 1 Ιουνίου 2018).
- Falkner Gerda, 2016, "The EU's Current Crisis and Its Policy Effects: Research Design and Comparative Findings", *Journal of European Integration*, 38:3, 219-235.
- Fominaya Flesher Christina, 2017, "European Anti-austerity and Pro-democracy Protests in the Wake of the Global Financial Crisis", *Social Movement Studies*, 16:1, 1-20.
- Foster Chase, 2017, "Crisis of Trust: Socio-economic Determinants of Europeans' Confidence in Government", *European Union Politics*, 18:4, 511-535.
- Frees W. Edward, 2004, *Longitudinal and Panel Data. Analysis and Applications in the Social Sciences*, Cambridge University Press, Cambridge.
- IMF, 2008, *The Fund's Response to the 2007-08 Financial Crisis-Stocktaking and Collaboration With the Financial Stability Forum*, 15 September <http://www.imf.org/en/Publications/Policy-Papers/Issues/2016/12/31/The-Fund-s-Response-to-the-2007-08-Financial-Crisis-Stocktaking-and-Collaboration-with-the-PP4292> (πρόσβαση: 3 Ιουνίου 2018).
- G7, *G8 Leaders Statement on the Global Economy*, 15 Οκτωβρίου <http://www.g8.utoronto.ca/summit/2008hokkaido/g8-finance-081015.htm> (πρόσβαση: 4 Ιουνίου 2018).
- G20, *Declaration of the Summit on Financial Markets and the World Economy*, 15 Νοεμβρίου, <https://www.oecd.org/g20/summits/washington-dc/declarationofthesummitonfinancialmarketsandtheworlddeconomy.htm> (πρόσβαση: 3 Ιουνίου 2018).
- Gohil Atmajitsinh, 2015, *R Data Visualization Cookbook*, Packt Publishing, Birmingham.
- Goldbach Roman, 2017, "Review Article. Quo Vadis? Global Finance and the EU After the Financial Crisis", *Journal of European Integration*, 39:6, 755-760.
- Gomez Raul, Morales Laura & Ramiro Luis, 2016, "Varieties of Radicalism: Examining the Diversity of Radical Left Parties and Voters in Western Europe", *West European Politics*, 39:2, 351-379.

- Hall A. Peter, 2018, "Varieties of Capitalism in Light of the Euro Crisis", *Journal of European Public Policy*, 25:1, 7-30.
- Hardiman Niamh, 2012, "Governance and State Structures", στο Levi-Faur David (ed), *The Oxford Handbook of Governance*, Oxford University Press, Oxford, 231-242.
- Hernandez Enrique and Kriesi Hanspeter, 2016, "The Electoral Consequences of the Financial and Economic Crisis in Europe", *European Journal of Political Research*, 55:2, 203-224.
- Heywood Andrew, 2011, *Global Politics*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Howell Patrick, 2015, "Coordination in a Crisis: Domestic Constraints and EU Efforts to Address the 2008 Financial Crisis", *Foreign Policy Analysis*, 11:2, 131-149.
- Hsiao Cheng, 2014, *Analysis of Panel Data*, 3rd ed., Cambridge University Press, New York.
- Huque Shafiqul Ahmed and Jongruck Patamawadee, "The Challenge of Assessing Governance in Asian States: Hong Kong in the Worldwide Governance Indicators Ranking", *Asian Journal of Political Science*, 26:2, 276-291.
- Jones I. Charles, 1998, *Introduction to Economic Growth*, W.W. Norton & Company, New York.
- Kastellec P. Jonathan and Leoni L. Eduardo, 2007, "Using Graphs Instead of Tables in Political Science", *Perspectives on Politics*, 5:4, 755-771.
- Kaufmann Daniel, Kraay Aartand Mastruzzi Massimo, 2010, *The Worldwide Governance Indicators. Methodology and Analytical Issues*, The World Bank, Policy Research Working Group Working 5430, September <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#doc-intro> (πρόσβαση 28 Απριλίου 2018).
- Laffan Brigid and Schlosser Pierre, "Public Finances in Europe: Fortifying EU Economic Governance in the Shadow of the Crisis", *Journal of European Integration*, 38:3, 237-249.
- Lubbers Marcel and Coenders Marcel, "Nationalistic Attitudes and Voting for the Radical Right in Europe", *European Union Politics*, 18:1, 98-118.
- Lynn E. Laurence, Jr. and Robichau Waters Robbie, 2013, "Governance and Organisational Effectiveness: Towards a Theory of Government Performance", *Journal of Public Policy*, 33:2, 201-228.
- Martins Nuno, 2010, "Globalisation, Inequality and the Economic Crisis", *New Political Economy*, 16:1, 1-18.
- Martinsen Sindbjerg Dorte, 2014, "Implementing Social Europe in Times of Crises: Re-established Boundaries of Welfare?", *West European Politics*, 37:4, 677-692.

- Mosley Layna and Singer Andrew David, 2009, "The Global Financial Crisis: Lessons and Opportunities for International Political Economy", *International Interactions: Empirical and Theoretical Research in International Relations*, 35:4, 420-429.
- Muis Jasper and Immerzeel Tim, 2017, "Causes and Consequences of the Rise of Populist Radical Right Parties and Movements in Europe", *Current Sociology Review*, 65:6, 909-930.
- Murdoch Zuzana, Connolly Sara and Kassim Hussein, 2018, "Administrative Legitimacy and the Democratic Deficit of the European Union", *Journal of European Public Policy*, 25:3, 389-408.
- National Bureau of Economic Research, 2010, *Report*, Business Cycle Dating Committee, Cambridge: M.A., 20 Σεπτεμβρίου <http://www.nber.org/cycles/sept2010.html> (πρόσβαση 3 Μαΐου 2018).
- Oliver Tim, 2017, "Fifty Shades of Brexit: Britain's EU Referendum and Its Implications for Europe and Britain", *The International Spectator*, 52:1, 1-11.
- Perinsky B. Thomas, 2014, "The Politics of Capital Flight in the Global Economic Crisis", *Economics & Politics*, 26:3, 431-456.
- Pfeffer T. Fabian, Danziger Sheldon and Schoeni F. Robert, 2013, "Wealth Disparities Before and After the Great Recession", *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 650, 98-123.
- Phillips D. Susan, 2012, "The New Citizenship and Governance: Alternative Intersections", στο Levi-Faur David (ed), *The Oxford Handbook of Governance*, Oxford University Press, Oxford, 455-466.
- Quaranta Mario, 2016, "Protesting in 'Hard Times': Evidence from a Comparative Analysis of Europe, 2000-2014", *Current Sociology*, 64:5, 736-756.
- Rhodes Martin, 2011, "Introduction: EU and US Responses to the Financial Crisis", *European Political Science*, 10:3, 359-365.
- Rohrschneider Robert and Whitefield Stephen, 2016, "Responding to Growing European Union-skepticism? The Stances of Political Parties Toward European Integration in Western and Eastern Europe Following the Financial Crisis", *European Union Politics*, 17:1, 138-161.
- Rothstein Bo, 1998, "Political Institutions: An Overview", στο Goodin E. Robert and Klingemann Hans-Dieter (eds), *A New Handbook of Political Science*, Oxford University Press, Oxford, 133-166.
- Samuelson A. Paul and Nordhaus D. William, 2010, *Economics*, 19th ed., McGraw-Hill Irwin, Boston.

- Schmidt Vivien and Wood Matt, 2017, “New White Paper Underlines Why Europe Needs to Be More Open”, Social Europe, 13 March, <https://www.socialeurope.eu/2017/03/eus-new-white-paper-underlines-europe-needs-open-citizens/> (πρόσβαση 4 Απριλίου 2017).
- Serricchio Fabio, Tsakatika Myrto and Quaglia Lucia, 2013, “Euroscpticism and the Global Financial Crisis”, *Journal of Common Market Studies*, 51:1, 51-64.
- The White House, 2008, *Summit on Financial Markets and the World Economy*, 14-15 Νοεμβρίου, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/financialmarkets/index.html> (πρόσβαση: 3 Ιουνίου 2018).
- Tsounis Nicholas and Vlachvei Aspasia (eds), 2018, *Advances in Panel Data Analysis in Applied Economic Research*, Springer, Gewerbestrasse.
- Underhill, R.D. Geoffrey, 2011, “Paved With Good Intentions: Global Financial Integration and the Eurozone’s Response”, *European Political Science*, 10:3, 366-374.
- Wahl Peter, 2017, “Between Eurotopia and Nationalism: A Third Way for the Future of the EU”, *Globalizations*, 14:1, 157-163.
- Walters William, 2004, “The Political Rationality of European Integration”, στο Larner Wendy and Walters William (eds), *Global Governmentality. Governing International Spaces*, Routledge, London and New York, 155-173.
- Wooldridge M. Jeffrey, 2013, *Introductory Econometrics. A Modern Approach*, 5th ed., South-Western Cengage Learning, Mason.
- Young R. Oran, 2001, “Governance”, στο Jones Barry R.J. (ed), *Routledge Encyclopedia of International Political Economy*, Vol. 2: Entries G-O, Routledge, London and New York, 626-627.